

**AKADEMIA
OBRONY NARODOWEJ**

INSTYTUT NAUK HUMANISTYCZNYCH

Marek KUCHARSKI

**ROLA I DOROBEK DYDAKTYCZNY
HUMANISTYKI WOJSKOWEJ
W WYCHOWANIU OBRONNYM
SPOŁECZEŃSTWA**

~~Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S/3838~~

05-003838-001-0

WARSZAWA

68881

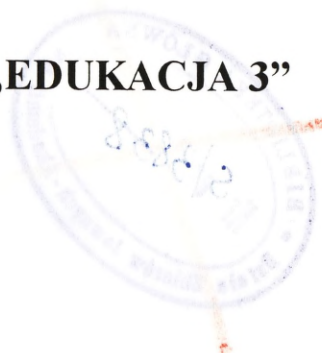
AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ
INSTYTUT NAUK HUMANISTYCZNYCH

płk dr hab. Marek KUCHARSKI /redakcja naukowa/

ROLA I DOROBEK DYDAKTYCZNY
HUMANISTYKI WOJSKOWEJ
W WYCHOWANIU OBRONNYM
SPOŁECZEŃSTWA

„EDUKACJA 3”

WARSZAWA

1998 R.

SPIS TREŚCI

1. WPROWADZENIE I ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE.....	3
1.1. Przedmiot i cel badań	7
1.2. Problemy badawcze i hipoteza	7
1.3. Metody i teren badań	10
2. WYCHOWANIE OBRONNE SPOŁECZEŃSTWA W DYDAKTYCE WYBRANYCH PRZEDMIOTÓW REALIZOWANYCH W INSTYTUCIE NAUK HUMANISTYCZNYCH	12
2.1. Działalność dydaktyczna w przedmiocie historii sztuki wojennej	12
2.2. Działalność dydaktyczna w przedmiocie psychologia dowodzenia	30
2.3. Działalność dydaktyczna w przedmiocie pedagogika wojskowa	41
2.4. Działalność dydaktyczna w przedmiocie filozofia bezpieczeństwa i socjologia wojska	61
3. ZNACZENIE EDUKACJI OBRONNEJ W PRZYGOTOWANIU KADR WOJSKOWYCH I CYWILNYCH W ŚWIETLE NAUK HUMANISTYCZNYCH	73
3.1. Wychowanie obronne społeczeństwa w okresie transformacji ustrojowej	73
3.2. Cele i treści kształcenia w wychowaniu obronnym młodzieży	82
3.3. Znaczenie dydaktyki w systemie szkolenia na szczeblu samorządowym	90
3.4. Edukacja obronna żołnierzy zasadniczej służby wojskowej.....	93
ZAKOŃCZENIE.....	97
BIBLIOGRAFIA.....	99

1. WPROWADZENIE I ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE

Okres transformacji społeczno-gospodarczej i politycznej zapoczątkowany w Polsce na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, wpłynął na uaktywnienie działań zmierzających do przewartościowań programowych, zarówno w szkolnictwie cywilnym, jak i wojskowym oraz w systemach dotyczących edukacji obronnej pozostałej części społeczeństwa polskiego. Pojawienie się zupełnie nowych, dotychczas „nieobecnych” dyskursów, poszukiwanie nowych paradygmatów i szerszych kontekstów filozofii edukacyjnej implikuje niejako podjęcie także kwestii roli i znaczenia humanistyki wojskowej w edukacji obronnej społeczeństwa.

Czas przełomu społeczno-politycznego doprowadził również do sytuacji, w której władzę przejęli ludzie nowi, często nieprzygotowani do podjęcia tak poważnych wyzwań. Transformację tę należy traktować jako proces czasochłonny, wymagający zmiany mentalności społeczeństwa i zmiany całego dotychczasowego systemu służącego edukacyjnemu przygotowaniu do obrony państwa. Potwierdzają to obserwacje, w których daje się zauważyć bagatelizowanie problemów związanych z edukacją obronną w tym wychowaniem obronnym młodego pokolenia.

W takich kontekstach, podjęcie badań przez Instytut Nauk Humanistycznych AON nad problemami kształcenia obronnego, w tym określenia roli i dorobku dydaktycznego w wychowaniu obronnym społeczeństwa należy uznać jako jeden z niezwykle ważkich kierunków działań wpływających między innymi na stan funkcjonalności i bezpieczeństwa państwa.

Przyjęcie nowej doktryny wojennej o wyraźnym charakterze obronnym wymaga przebudowy struktury obronno-militarnej państwa, co systematycznie

się dokonuje. Wymaga to również współdziałania różnego rodzaju instytucji w zapewnieniu wspólnego bezpieczeństwa. Odejście od autorytarnego systemu kierowania stanowi o konieczności uwzględniania we wszelkich rozpatrywaniach edukacji obronnej społeczeństwa udziału najszerszych gremiów wywodzących się ze środowisk cywilnych i wojskowych. Społeczeństwo powinno rozumieć istotę edukacji obronnej, jej priorytety, potrzeby i reguły działania w kontekście „racji stanu”.

Brak w polskiej edukacji tradycji kształcenia politycznego i obywatelskiego młodzieży i dorosłych wpływa na konieczność doksztalcania kadr rządowych i samorządowych, jak i pozostałej części społeczeństwa w zakresie wspólnych działań w wypadku konfliktów, zarówno w kontekście szerszym /systemu obronnego państwa/, jak również węższym /samorządowym/. Edukacja obronna, jak wykazują badania w innych państwach, powinna mieć swoje stałe miejsce począwszy od programów szkoły podstawowej średniej, a skończywszy na działalności edukacyjnej kierowniczych kadr rządowych i samorządowych. Dokonania te bez czynnego udziału nauk humanistycznych będą połowiczne i mało efektywne.

Dlatego też istotnym jest już we wstępie określenie wzajemnych powiązań i zależności kryjących się pod pojęciem: dydaktyka, edukacja, edukacja obronna, wychowanie obronne, edukacja dla bezpieczeństwa.

Dydaktyka – termin pochodzenia greckiego /*didasco* – uczyć, nauczam, *didascalos* – nauczyciel/ - jest nazwą właściwą o nauczaniu i uczeniu się szkolnym /tradycyjnie/, należącej do rodziny dyscyplin o wychowaniu, czyli nauk pedagogicznych. W literaturze przedmiotu wyróżniamy dydaktykę ogólną i dydaktyki szczegółowe, zwane też metodykami nauczania poszczególnych przedmiotów /tak słowo „dydaktyka” interpretuje Encyklopedia Pedagogiczna/.

Termin edukacja pochodzi od łacińskiego słowa *educatio*, co oznacza nauczanie-uczenie się, jak i wychowanie. Edukacja łączy zatem rzeczywistość szkoleniowo-wychowawczą i refleksję nad nią oraz jej badanie.¹ Szczególnie interesujące w naszych rozważaniach wydaje się pojęcie edukacji ustawicznej /permanentnej/, nadążającej za rozwojem i służącej potrzebom rozwoju.

W „Słowniku Pedagogicznym” Wincentego Okonia z 1981 roku, znaleźć można definicję terminu: „wychowanie obronne”, jako systemu działalności szkoły, instytucji paramilitarnych oraz samych wychowanków, którego celem jest przygotowanie młodzieży szkolnej i akademickiej do obrony własnego kraju oraz zapewnienia jej odpowiedniego rozwoju fizycznego i moralnego. Wychowanie obronne - pisze W. Okoń - sprowadza się do wyposażenia młodego pokolenia w odpowiednie wiadomości i sprawności oraz inne środki niezbędne do obrony własnego kraju w przypadku zagrożenia jego niepodległości oraz do odparcia wszelkiej napaści na jego terytorium.² Już wstępna analiza tej definicji nasuwa przypuszczenie, iż ma ona dość jednostronną interpretację, w której dominują akcenty wojskowe związane z przeciwdziałaniem napaści wroga. A to kojarzy się najczęściej z pojęciem „obrona”.

Obrona, to głównie „rodzaj działań bojowych wojsk, zawczasu planowanych i przygotowanych w oparciu o umocnienia terenowe, lub organizowany doraźnie, mający na celu przeciwdziałanie napaści nieprzyjaciela”.³ Łączenie edukacji lub wychowania z pojęciem szeroko rozumianej obrony wydaje się zbyt śmiałe i ryzykowne, bowiem sugeruje istnienie Arystotelesowskiej, jedynej

¹ Zob. m.in. B. Suchodolski, Pedagogika jako nauka o człowieku, „Rocznik Pedagogiczny” 1980, nr 12, s. 7 i następne; Encyklopedia Pedagogiczna /pod red. W. Pomykała/, Warszawa 1993, - Autorzy encyklopedii wymieniają tylko dwa rodzaje edukacji: wczesnoszkolną i ustawiczną. Ta pierwsza jest określona jako pierwszy etap kształcenia ogólnego /s. 169/.

² W. Okoń, Słownik Pedagogiczny - Warszawa 1981, PWN, s. 349.

³ Słownik z zakresu bezpieczeństwa narodowego, Warszawa 1996, AON, wyd. III, s. 45..

przyczyny sprawczej. W tym przypadku chodzi bardziej o znalezienie ogólniejszej, bardziej uniwersalnej kategorii wyjaśniającej sens i cele przeciwdziałania zagrożeniom bezpieczeństwa, nie koniecznie wynikającym z napaści zbrojnej na Polskę.

Pojęciem, które wydaje się bliższe interesującym nas zagadnieniom jest „edukacja dla bezpieczeństwa”. Wynika to między innymi z definicji terminu „bezpieczeństwo narodowe, wskazującej bądź to na „stan społeczeństwa określony stosunkiem wielkości potencjału obronnego jakim ono dysponuje do skali zagrożeń”, bądź też „zdolność narodu do ochrony jego wartości wewnętrznych przed zagrożeniem zewnętrznym”.

Bardziej wnikliwa analiza istoty terminu: „edukacja dla bezpieczeństwa” również nasuwa wiele wątpliwości. W tej sytuacji najprościej jest przyjąć opisowe założenie, iż system wychowania obronnego realizowany w Polsce powinien zawierać elementy rzeczowe i strukturalne świadomie ukierunkowane na przekazywane treści oraz przyjęte formy organizacyjne służące przygotowaniu wszystkich obywateli do skutecznego realizowania zadań związanych z przeciwstawieniem się różnym zagrożeniom bezpieczeństwa tak podczas wojny, jak i w czasie pokoju.

Zadanie to spoczywa między innymi na funkcjonującym procesie dydaktycznym w ramach przedmiotów humanistycznych realizowanych w różnego rodzaju szkołach i uczelniach.

Praca powstała w oparciu o materiały opracowane przez pracowników Instytutu Nauk Humanistycznych AON w składzie: płk prof. dr hab. Jerzy Kuniowski, płk dr Wiesław Chrzanowski, ppłk dr Jerzy Bienkowski, ppłk dr Stefan Ślusarczyk, płk dr Henryk Bugała.

1.1. Przedmiot i cel badań

Powyższe, ogólnoteoretyczne przesłanki stanowią bazę wyjściową dla pracy na temat: „ROLA I DOROBIEK DYDAKTYCZNY HUMANISTYKI WOJSKOWEJ W WYCHOWANIU OBRONNYM SPOŁECZEŃSTWA”, której przedmiotem badań jest szeroko pojęta działalność dydaktyczna realizowana w uczelniach wojskowych i cywilnych. Pod słowem „szeroko pojęta” kryją się systemy kształcenia i wychowania realizowane w tychże środowiskach. Natomiast celem pracy jest wykazanie miejsca i znaczenia dydaktyki z obszarów humanistyki wojskowej w edukacji obronnej kadr wojskowych i cywilnych. Dlatego też słusznym wydaje się zoperacjonalizowanie następujących celów szczegółowych, na które złożyło się:

1. Przeanalizowanie funkcjonującego rozwiązania /w zakresie przedmiotowo-treściowym/ kształcenia kadr dowódczo-sztabowych AON w aspekcie wychowania obronnego;
2. Dokonanie analizy wychowania obronnego realizowanego w polskim systemie oświatowym;
3. Ukazanie roli organizacji społecznych, stowarzyszeń oraz środków masowego przekazu w wychowaniu obronnym;
4. Przeanalizowanie funkcjonujących rozwiązań organizacyjno-szkoleniowych wychowania obronnego społeczeństwa na szczeblach samorządowych.

1.2. Problemy badawcze i hipoteza

Do kategorii aksjomatu zaliczyć należy postrzeganie problemów badawczych jako pytań nie posiadających prostej odpowiedzi w literaturze, czy prak-

tyce. Próba jej ustalenia winna się wiązać z koniecznością przeprowadzenia odpowiedniego postępowania. Pogląd J.Pietera, iż problem badawczy to „swoiste pytanie, określające jakość i rozmiar pewnej niewiedzy /pewnego braku w dotychczasowej wiedzy/ oraz cel i granice pracy naukowej” znajduje swoje uzasadnienie w stwierdzeniu S.Nowaka: „problem badawczy to tylko pytanie lub zespół pytań, na które odpowiedzi ma dostarczyć badanie”.⁴

Stosownie do przedmiotu i celu badań główny problem badawczy zawarto w następującym pytaniu:

Jakie znaczenie dla wychowania obronnego społeczeństwa RP ma działalność dydaktyczna prowadzona w ramach przedmiotów humanistycznych realizowanych w szkolnictwie wojskowym, cywilnym oraz różnego rodzaju instytucjach samorządowych.

Przy tak sformułowanym głównym problemie badawczym koniecznością stała się odpowiedź na następujące pytania szczegółowe:

1. W jaki sposób realizowane są przedsięwzięcia dydaktyczne w AON oraz jakie podstawowe cele treści i formy dominują w tej działalności /w wybranych przedmiotach humanistycznych/?
2. Jak realizowane jest wychowanie obronne młodego pokolenia w aspekcie działalności dydaktyczno-wychowawczej w szkolnictwie cywilnym?
3. Jaką rolę dydaktyczną spełniają środki masowego przekazu, organizacje społeczne i stowarzyszenia w wychowaniu obrobnym społeczeństwa RP?

⁴ J.Pieter, *Zarys metodologii pracy naukowej*, Warszawa 1975, s. 67. S.Nowak, *Studia z metodologii nauk społecznych*, Warszawa 1981, PWN, s. 214.

4. Na czym polega znaczenie dorobku dydaktycznego w wychowaniu obronnym na szczeblu samorządowym?

Problemy szczegółowe badań dotyczą zatem analizy funkcjonujących rozwiązań dydaktyczno-wychowawczych realizowanych w różnych środowiskach i na różnych szczeblach edukacyjnych.

Szczegółowa analiza wyżej wymienionych problemów badawczych pozwoliła sformułować następującą hipotezę roboczą:

Przyjęto, iż aktualna działalność dydaktyczna w zakresie wychowania obronnego realizowana w systemie oświatowym w ograniczonym zakresie tworzy warunki do kształtowania pożądanego stanu świadomości obronnej naszego społeczeństwa. Dotychczasowe opinie i uwagi krytyczne dotyczące kształcenia wynikają między innymi z niedoskonałości funkcjonującego procesu dydaktycznego oraz niezbyt imponującego dorobku wydawniczego z tego zakresu. Wskazuje się również, że niedomagania kształcenia obronnego w systemie oświatowym związane są z:

- brakiem opracowań merytorycznych szczególnie „cywilnych”;
- częstotliwością zmian programów nauczania przysposobienia obronnego w poszczególnych typach szkół;
- niedostatkami środków finansowych /specjalistyczne obozy szkoleniowe, podział klas – oddziałów na grupy, środki dydaktyczne/;
- ograniczeniem nadzoru pedagogicznego nad problematyką obronności w systemie oświatowym;
- niespójnością kompleksowych rozwiązań legislacyjnych mających związek z edukacją obronną społeczeństwa RP.

Powyższe niedoskonałości minimalizowane są przez ukazanie dorobku humanistyki wojskowej w wychowaniu obronnym społeczeństwa. Weryfikatorem przyjętych założeń są prezentowane treści pracy.

Sformułowane cele, problemy badawcze i hipoteza stały się podstawą do przeprowadzenia badań i dokonania analizy zebranych materiałów.

1.3. Metody i teren badań

Celem udzielenia odpowiedzi na postawione w formie pytań problemy badawcze w toku procesu badawczego zastosowano:

- podejście systemowe - ponieważ realizowany proces dydaktyczny rozpatrywany był jako zbiór posiadający w swojej konstrukcji trwałą i względnie niezmienną strukturę organizacyjną, autonomiczność i hierarchiczność; system ten potraktowano jako „zespół wzajemnie ze sobą powiązanych elementów przeznaczonych do osiągnięcia wspólnego celu”;⁵
- podejście funkcjonalne - ponieważ uwaga badaczy była skupiona na funkcjach systemu wychowania obronnego społeczeństwa, „celem stworzenia i wyjaśnienia całościowego a zarazem konkretnego obrazu wzajemnego uzależnienia i oddziaływania tych funkcji”⁶ czyli celem doprowadzenia do wyjaśniającego opisu funkcjonującego przedmiotu badań;
- podejście organizacyjne - gdyż celem pracy było, poprzez określenie miejsca i dorobku humanistyki wojskowej w zakresie edukacji obronnej na-

⁵ E. Wiśniewski, „Metodyka wojskowych badań naukowych”, AON, Warszawa 1988, cz. I, Z. 2, s. 53.

⁶ Tamże, s. 74.

szego społeczeństwa, doprowadzenie do modyfikacji procesu dydaktycznego szczególnie jego treści programowych.

Z powyższego ujęcia sposobów podejścia do rozwiązania sformułowanych problemów badawczych wykorzystano jako sposoby działania poniższe, wybrane metody empiryczne /metoda badania dokumentów/ i teoretyczne /analiza, synteza, porównanie i metoda wnioskowania - analogia/. Poszczególne metody zostały zastosowane w celu uzyskania wiarygodnych danych dotyczących celów, sposobów i rezultatów działalności dydaktycznej, osiąganych w ramach funkcjonujących systemów edukacyjnych w Polsce.

Przy rozwiązywaniu zagadnień dotyczących określenia dorobku humanistyki wojskowej w zakresie edukacji obronnej realizowanej w Polsce analizie poddano następujące typy dokumentów:

- akty prawne i przepisy wykonawcze do nich,
- programy kształcenia,
- wydawnictwa /skrypty, monografie, podręczniki, itp./
- materiały analityczne, wnioski i propozycje innowacyjne.

Realizację zasadniczych - teoretycznych badań - prowadzono w dwóch etapach. W pierwszym, badaniami objęto materiały dotyczące programów kształcenia realizowanych w AON. Etap drugi dotyczył analizy materiałów pozyskanych ze zbiorów archiwalnych, artykułów, dokumentów państwowych oraz prac naukowo-badawczych.

2. WYCHOWANIE OBRONNE SPOŁECZEŃSTWA W DYDAKTYCE WYBRANYCH PRZEDMIOTÓW REALIZOWANYCH W INSTYTUCIE NAUK HUMANISTYCZNYCH

2.1. Działalność dydaktyczna w przedmiocie historii sztuki wojennej

Historia sztuki wojennej, jako przedmiot nauczania jest realizowany w procesie dydaktycznym od początku istnienia Akademii Sztabu Generalnego, później Akademii Sztabu Generalnego WP, a także od początku Akademii Obrony Narodowej. Jest to jedyna uczelnia akademicka w kraju posiadająca w swojej strukturze wyodrębnioną komórkę organizacyjną (katedrę) odpowiedzialną za prowadzenie zajęć z tego przedmiotu.

Historia sztuki wojennej pozostaje w ścisłym związku z głównymi przedmiotami wykładanymi w uczelni to jest z taktyką ogólną, taktyką rodzajów wojsk oraz sztuką operacyjną i strategią. Ponadto stanowi ona poważny aspekt kształtowania postaw patriotyczno-wychowawczych i internacjonalistycznych oraz rozwoju wiedzy oficerów wzbogacając ich twórczą wyobraźnię.

Sztuka wojenna i wiedza o niej przeszły długą drogę od form najbardziej prostych do coraz bardziej złożonych i obecnie osiągnęły poziom bardzo wysoki wymagający od ludzi w mundurach wojskowych dużej wiedzy w rozwiązywaniu wielce skomplikowanych problemów działań zbrojnych w powiązaniu z czynnikami społeczno-politycznymi, ekonomicznymi, naukowo-technicznymi i moralno-psychologicznymi.

Ogólnie ujmując możemy powiedzieć, że historia sztuki wojennej składa się z historii strategii, historii sztuki operacyjnej i historii taktyki. Te trzy czynniki składowe ściśle się zazębiają ze sobą i razem traktują o sposobach wojskowego przygotowania i prowadzenia wojny jako całości, poszczególnych operacji i walk.

Zasadniczym celem nauczania historii sztuki wojennej w AON jest pogłębianie i poszerzanie zakresu posiadanej wiedzy historyczno-wojskowej przez studentów z zakresu wojskowości polskiej i powszechnej od starożytności do XX wieku, ze szczególnym uwzględnieniem sztuki wojennej. Przedmiot ten wykładany jest na studiach dyplomowych na Wydziale Wojsk Lądowych oraz na Wydziale Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej. Do podstawowego poziomu nauczania należy także zaliczyć nauczanie historii sztuki wojennej na różnego rodzaju kursach (operacyjnych, rozpoznawczych, logistycznych, specjalnych itp.). Wyższy poziom nauczania tego przedmiotu odnosi się do studiów podyplomowych. W akademii prowadzi się różnego rodzaju studia podyplomowe, których najbardziej znaczącym wyróżnikiem jest czas ich trwania. Najwyższego szczebla organizacyjnego dotyczą Podyplomowe Studia Operacyjno-Strategiczne, które trwają 10 miesięcy i przygotowują kadry dowódczo-sztabowe dla związków taktycznych i operacyjnych oraz dla instytucji centralnych MON.

Katedra Historii Sztuki Wojennej przez wiele lat prowadziła także Zaoczne Podyplomowe Studia Historii Sztuki Wojennej w wymiarze półtorarocznym (około 200 godz. lekcyjnych). Uczestniczyli w nich oficerowie, którzy pragnęli poszerzyć zakres posiadanej wiedzy z tego przedmiotu, co jest niezbędne w ich pracy zawodowej. Byli to najczęściej nauczyciele akademicy z wyższych szkół oficerskich oraz pracownicy różnych placówek oświatowo-wychowawczych. Niestety, od dwóch lat studia te zostały zawieszono.

Samodzielni pracownicy naukowcy katedry prowadzą także seminaria doktorskie. Uczestniczą w nich oficerowie (choć nie tylko), którzy są słuchaczami stacjonarnych lub zaocznych studiów doktoranckich. W ciągu czterech lat opracowują oni dysertacje doktorskie, które stanowią podstawę do ubiegania się o tytuł doktora nauk wojskowych w specjalności historii sztuki wojennej.

Biorąc pod uwagę wymiar czasowy nauczania historii sztuki wojennej w AON należy stwierdzić, iż dydaktyka pochłania większą część wysiłku nauczycieli akademickich katedry.

W programach nauczania w Akademii Obrony Narodowej od chwili jej powstania historia sztuki wojennej miała i ma nadal wysoką rangę i pozycję. Wyrazem tego są ilości godzin przeznaczone na ten przedmiot, forma jego rozliczania a także i to, że występuje on jako przedmiot egzaminacyjny w czasie egzaminów wstępnych na studia dyplomowe i studia doktoranckie.

Na studiach dyplomowych - podstawowej formie edukacyjnej w akademii - historia sztuki wojennej jest drugim co do rangi i czasu przeznaczanego na jego realizację - po sztuce wojennej - przedmiotem nauczania wykładanym w wymiarze 104 godzin, stanowiąc około 5 % czasu programowego w dwuletnim cyklu nauczania przeznaczonym na tę formę studiów. Przedmiot ten wykładany jest w trzech semestrach i rozliczany w dwóch kolokwiach i egzaminie. Ponadto w programie tej formy studiów przewidziana jest podróż studyjna, w czasie której problematyka historii sztuki wojennej jest realizowana w wymiarze 24 godz. Dodatkowo powyższa problematyka uwzględniana jest w czasie obozów szkoleniowych i różnych ćwiczeń szkieletowych i kompleksowych. Można więc powiedzieć, iż absolwenci studiów dyplomowych otrzymują poważny zasób wiedzy z tego przedmiotu.

Istnieją pewne różnicowania programowe - przy zachowaniu ogólnej konstrukcji - dotyczące przedmiotu historii sztuki wojennej wykładanej na Wydziale Wojsk Lądowych i Wydziale Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej. W tym drugim przypadku wprowadzona została tematyka dotycząca lotniczej myśli wojskowej i lotniczej sztuki wojennej. Zrezygnowano natomiast z części tematów specyficznie dopasowanych do lądowej sztuki wojennej. Zachowano jednak i na tym wydziale podział na uniwersalne okresy historyczne, jak i zde-

cydowaną większość tematów dotyczących ogólnej refleksji nad sztuką wojenną, w tym - sztuką wojenną wojsk lądowych .

Analizując obecny układ treści przekazywanej na studiach dyplomowych z historii sztuki wojennej, należy stwierdzić, iż od chwili utworzenia Akademii Obrony Narodowej, program tematyczny z tego przedmiotu przechodził różne modyfikacje. Częściowo uwarunkowane to było zachodzącymi zmianami w strukturach organizacyjnych Wydziału Nauk Humanistycznych (obecnie Instytut), a także zwróceniem większej uwagi na problematykę sztuki wojennej po 1945 r. Trzeba zresztą powiedzieć, iż „kosmetyka” (niewielkie zmiany) w programie nauczania historii sztuki wojennej zachodzą prawie corocznie.

Po powstaniu AON (1990 r.) , na Wydziale Nauk Humanistycznych były studia magisterskie o kierunkach: historyczny i pedagogiczny. W 1994 r. studia te zlikwidowano. W ciągu tych czterech lat na kierunku historycznym wykładano przedmiot „Teoria wojen i historia wojskowa” w ilości 186 godzin. Znaczną część (więcej niż połowa) tego przedmiotu stanowiła problematyka z historii sztuki wojennej. Zdecydowanie mniej czasu na zagadnienia z tego zakresu przeznaczono na kierunku pedagogicznym - w przedmiocie „Podstawy historii wojskowości” (34 godz. na cały przedmiot). Zasadniczym celem kształcenia w trakcie zajęć z tych przedmiotów było głównie rozwijanie wiedzy w zakresie dziejów wojskowości polskiej i powszechnej ze szczególnym uwzględnieniem historii polskiej sztuki wojennej i myśli wojskowej. W trakcie trwania studiów program z tej problematyki zmieniano w minimalnym stopniu i zrobiono niewielkie korekty ilości godzin przeznaczonych na te przedmioty.

Jeśli chodzi o studia dyplomowe, to od 1990 roku pod względem ogólnego czasu przeznaczanego na prowadzenie zajęć z historii sztuki wojennej nie zachodziły większe zmiany i czas ten wynosił zawsze w granicach 110 godzin. W związku z tym, iż w roku akademickim 1990/91 akademia przechodziła na

dwuletni system kształcenia, historię sztuki wojennej wykładano w ciągu trzech lat, potem na czterech semestrach, by w roku akademickim 1991/92 sytuację pod tym względem ustabilizować i zajęcia z tego przedmiotu prowadzić w trzech pierwszych semestrach.

Natomiast program tematyczny w ciągu tych lat nieco się zmienił. Początkowo znaczny nacisk kładziono na doświadczenia z II wojny światowej. Następnie przez 2 lata wyraźnie preferowana była historia myśli wojskowej oraz problemowe traktowanie historii sztuki wojennej. Ostatecznie wypracowany został program zbudowany na zasadach chronologii i obejmujący :

- I semestr - okres od starożytności do 1918 r.;
- II semestr - okres międzywojenny (1919-1939) i działania w II wojnie światowej;
- natomiast III semestr - działania w wojnach i konfliktach zbrojnych po 1945 r.

Przedmiot obejmuje całokształt sztuki wojennej i myśli wojskowej zarówno polskiej jak i powszechnej, chociaż aktualnie coraz większy akcent kładziony jest na problematykę najnowszą, tj. obejmującą okres po zakończeniu II wojny światowej.

Historia sztuki wojennej ma wysoką pozycję nauczania na Podyplomowym Studium Operacyjno-Strategicznym - najwyższej formy edukacyjnej w uczelni. Na tym studium na przedmiot ten przeznaczono 46 godz. lekcyjnych a także dodatkowe godziny w ramach prowadzonej podróży studyjnej. Z uwagi na specyfikę słuchaczy tego studium - studiuje wyższa kadra dowódczo-sztabowa przewidziana do zajmowania wysokich stanowisk w wojsku - przygotowano specjalny program ze szczególnym akcentem na problematykę operacyjną i strategiczną, w tym historię najnowszej myśli wojskowej, zasady plano-

wania wojennego i kierowania siłami zbrojnymi w ujęciu historycznym, czy przedstawianie i analizowanie wybranych kampanii i operacji.

W ramach stacjonarnych i zaocznych studiów doktoranckich problematyka historii sztuki wojennej wykładana jest w formie informacyjnej podczas realizacji ogólnych zajęć programowych prowadzonych z doktorantami wszystkich specjalności. W znacznie szerszej formie występuje ona w zajęciach katedralnych przeznaczonych dla grup doktorantów piszących prace ze specjalności historia sztuki wojennej. Jeszcze bardziej szczegółową formą edukacyjną są seminaria doktoranckie prowadzone indywidualnie przez ich kierowników.

Problematyka dotycząca historii sztuki wojennej wykładana jest także na Zaocznym Podyplomowym Studium Obronności Kraju, gdzie kształcona jest wyższa kadra administracji centralnej i terenowej zdobywając wiedzę z zakresu szeroko rozumianej obronności kraju. Wykładana jest ona i na innych specjalistycznych studiach podyplomowych i kursach prowadzonych przez inne wydziały i katedry uczelni, np. Podyplomowe Studium Operacyjno-Strategiczne Logistyki (17 godz.), Podyplomowe Studium Specjalne (50 godz.), Podyplomowe Studium Rozpoznania i Walki Radioelektronicznej (30 godz.), Kurs Taktyczno-Operacyjny Obrony Terytorialnej (10 godz.), Kurs Żandarmerii Wojska Polskiego (10 godz.). Liczba realizowanych z tego przedmiotu godzin na tym poziomie edukacji jest różna (jak widać powyżej), uzależniona od tematyki poszczególnych studiów i kursów oraz czasu ich trwania. Na ogół przeważa problematyka współczesna ukierunkowana pod tematykę danego studium czy kursu. Ale na przykład na Podyplomowym Studium Specjalnym, gdzie jest 50 godz. z historii sztuki wojennej, tematyka dotyczy działań specjalnych od starożytności do współczesności. Eksponowane są działania specjalne jako czynnik kształtujący przebieg wydarzeń militarnych w ujęciu historycznym.

Jaką rolę odgrywa przedmiot historii sztuki wojennej w procesie kształcenia i wychowania studentów Akademii Obrony Narodowej w aspekcie wychowania obronnego? Trzeba stwierdzić, że jest to dziedzina wiedzy wojskowej, która obok dużych walorów poznawczych i praktycznych, zawiera spory ładunek wychowawczy i emocjonalny. Rozwijając nieco szerzej to lapidarne stwierdzenie można powiedzieć, że historia sztuki wojennej wnosi do teoretycznych rozważań element doświadczenia praktycznego i daje bogaty materiał do porównań, analiz i wniosków. Odgrywa ona ważną rolę w rozwoju wiedzy wojskowej oficerów, rozszerza horyzonty taktyczno-operacyjne (także strategiczne) i wzbogaca ich twórczą wyobraźnię.

Nie należy ignorować doświadczeń z przeszłości przy rozwiązywaniu współczesnych zagadnień sztuki wojennej. Nowy okres historyczny nie przekreśla całej przeszłości i praktyki wojennej oraz myśli wojskowej, nie tworzy sytuacji, która zmierzałaby do rozpoczynania wszystkiego od początku.

Programy nauczania z historii sztuki wojennej są tak skonstruowane aby zapoznać słuchaczy z procesami zachodzącymi w sztuce wojennej, przyczynami warunkującymi zmiany w budownictwie sił zbrojnych, formach i sposobach prowadzenia działań wojennych itp. i - upraszczając nieco problem - umożliwić im poznanie obiektywnych prawidłowości walki zbrojnej oraz zrozumienia ich wpływu na rozwój sztuki wojennej. Przedmiotem rozważań i obiektem analiz są wybrane wojny i operacje wojenne, a których najpełniej występują nowe - na danym etapie - elementy sztuki wojennej, w których rodziły się nowe formy i sposoby działań. Zwraca się przy tym szczególną uwagę na wyjaśnianie przesłanek i przyczyn wynikających i warunkujących powstawanie i rozwój „nowego” w sztuce wojennej.

Ucząc studentów historii sztuki wojennej, zapoznając ich z operacjami i walkami w minionych wojnach, omawiając i analizując myśl wojskową zna-

nych i uznanych teoretyków i praktyków wojskowych, nie dajemy im gotowych wzorów do naśladowania. Nie można bowiem, podkreślamy to szczególnie mocno, mechanicznie przenosić doświadczeń z przeszłości do warunków współczesnych. Właściwe korzyści przynosi jedynie twórcze przyswajanie doświadczeń wojennych, Stwierdzenie to ma szczególne znaczenie w warunkach współczesnych, w warunkach ogromnych przemian w sztuce wojennej spowodowanych przed wszystkim wprowadzeniem na uzbrojenie broni jądrowej oraz raketowych środków walki i zastosowanie na szeroką skalę automatyzacji, elektroniki itp. środków. Nowa jakościowo sytuacja zmusza do szczególnie wnikliwego i przemyślanego podejścia do konstruowania programu nauczania historii sztuki wojennej, do wyboru najwłaściwszych przykładów wojennych, mając zawsze na uwadze aby problematyka ta nie była „historią dla historii” lecz historią służącą praktyce, będącą jedną z ważniejszych podstaw kształcenia współczesnej teorii wojennej. Oczywiście tego rodzaju ujęcie tematu nie oznacza braku szacunku i zrozumienia dla tych doświadczeń wojennych, które stopniowo i zgodnie z prawami rozwoju straciły praktyczne znaczenie. Tylko że ich rola jest już inna i rozpatruje się je w innych kategoriach szkoleniowo-badawczych.

Zakres tematyczny przedmiotu uwzględniony w programie nauczania jest dość szeroki. Sięga daleko w przeszłość, szczególnie eksponując - obok najciekawszych starych, już klasycznych przykładów sztuki wojennej - problemy rozwoju dawnej polskiej sztuki wojennej, ilustrując formułowane tezy i wnioski przykładami najbardziej znaczących w historii ludzkości i historii naszego narodu wojen i bitew. Główna jednak uwaga poświęcana jest studiom wojen dwudziestego wieku, to znaczy pierwszej, a szczególnie drugiej wojnie światowej, charakteryzującej się walką zbrojną wielomilionowych armii, masowym wykorzystaniem różnorodnej techniki bojowej - przede wszystkim lotnictwa i czołgów, gigantycznym rozmachem i zdecydowanym charakterem

działań. Zagadnienia te rozpatrywane są w stopniu i zakresie coraz szerszym, szczególnie doświadczenia wynikające z działań wojennych i konfliktów zbrojnych prowadzonych po 1945 roku. Należy podkreślić, że dobór treści tematów konsolidowany jest z komendantami wydziałów a także z kierownikami katedr. Dotyczy do zresztą nie tylko studiów dyplomowych, ale także podyplomowych i innych kursów na których prowadzimy zajęcia z historii sztuki wojennej. Takie wspólne ustalenia, przynajmniej niektórych tematów, może ułatwić także przeprowadzenie, wspólnie z wykładowcami z tych wydziałów, kilka zajęć panelowych dla studentów. Wydaje się, iż dałoby to niezłe rezultaty, gdyby na przykład wykład na temat działań zaczepnych pułku czy dywizji rozpocząć wybranym przykładem z przeszłości na dany temat. Takie na przykład porównanie decyzji, jaką w określonej sytuacji bojowej z przeszłości podjęliby studenci, z decyzjami wówczas podejmowanymi oraz dyskusja na ten temat, wydaje się być wskazana. Namiastkę takich zajęć już realizowano nie tylko w salach wykładowych ale i w terenie, gdzie porównywano zadania i decyzje w sytuacji bojowej przeszłej i aktualnie ćwiczonej. Celem takich zajęć jest także pomoc w zrozumieniu zasad strategii, operacji i taktyki, wobec tego, drogą prowadzącą do tego celu powinno być pokazanie metody pracy indywidualnej na przykładach paru wybranych kampanii czy operacji (i to kampanii czy operacji zsynchronizowanych co do tematu z aktualnym programem (tematem) danej katedry; pokazanie jak szukać precedensów w historii wojen, odnoszących się właśnie do tych tematów, do tych działań sztuki operacyjnej czy taktyki, które w tym samym czasie są prowadzone przez katedry : sztuki operacyjnej, taktyki i poszczególnych rodzajów sił zbrojnych i wojsk. Należy wybierać typowe przykłady naświetlające zarówno rozwiązania pozytywne, dobrą pracę sztabów, słusznych decyzji i innych przypadków pozytywnego działania, jak również różne przykłady negatywne.

W celu maksymalnego spożytkowania wartości studiowania historii sztuki wojennej można stwierdzić, że dobór problemów został dokonany celem rozszerzenia wiadomości z przedmiotów taktyczno-operacyjnych w aspekcie współczesnego wychowania obronnego. W dużej mierze już nastąpiło i w coraz większym stopniu następuje sprzężenie programu z historii sztuki wojennej z programem katedr taktyczno-operacyjnych.

Działalność dydaktyczna realizowana jest w oparciu o różnorodne formy i metody kształcenia. Są to wykłady (wprowadzający i problemowy), zajęcia grupowe (seminaria i konwersatoria), kolokwia i egzaminy, prace roczne i prace dyplomowe, podróże studyjne, polowe podróże wojskowo-historyczne, informacje („wstawki”) wojskowo-historyczne w ramach ćwiczeń dowódczo-sztabowych organizowanych w terenie i obozów letnich i zimowych, konsultacje indywidualne i zbiorowe przed kolokwiami i egzaminami, seminaria dyplomowe, seminaria doktoranckie, przygotowania studentów do wystąpień w celu wygłoszenia informacji wojskowo-historycznej na ćwiczeniach w terenie.

Istotą realizowanego procesu dydaktycznego jest to, iż coraz bardziej, w ciągu ostatnich lat zmniejszana jest ilość wykładów, ogranicza się je obecnie w zasadzie do wykładu wprowadzającego i wykładu problemowego. Wykład wprowadzający zapoczątkowuje cykl zajęć z przedmiotu. Ujmuje on charakterystykę historii sztuki wojennej, jej miejsce w systemie nauki wojennej, zawiera informacje o aparaturze pojęciowej swoistej dla przedmiotu, przedstawia zarys problematyki przedmiotowej oraz charakteryzuje metody badawcze stosowane w ramach przedmiotu. Ponadto w wykładzie tym poddaje się analizie krytycznej istniejącą i obowiązującą literaturę przedmiotu oraz pokazuje się studentom informację o celach i treści programu z przedmiotu.

Wykład problemowy obejmuje zagadnienia mieszczące się w danym semestrze, przedstawia je we wzajemnym związku i współzależności. W wykładzie

dzie tym przekazany jest zakres wiedzy, której konstrukcję stanowią prawa, prawidłowości, reguły, zasady, uogólnienia, zaś obudowę - fakty, zjawiska, opisy, dane taktyczno-techniczne oraz wszelkiego rodzaju normy.

Wykład (wprowadzający i problemowy) winien ułatwić przekazanie studentom w ograniczonym czasie obszernego materiału poznawczego, zapoznać ich w sposób plastyczny i rzeczowy z dorobkiem naukowym w danej dziedzinie, wyjaśnić istotę zachodzących związków między faktami i zjawiskami oraz stworzyć u wszystkich studentów system danej wiedzy. Istotną zaletą wykładu polega też na możliwościach wychowawczych. Właśnie w wykładzie można przez akcentowanie ważniejszych zagadnień i odpowiednią ekspresję zabarwić zajęcia elementami emocjonalnymi, a dzięki temu odwoływać się nie tylko do rozumu studentów, ale również do ich uczuć, wzbudzać określone zainteresowania oraz kształtować lub utrzymywać właściwe cechy osobowości. Dlatego też wykłady z historii sztuki wojennej (choć jest ich niewiele) spełniają ważną rolę w procesie kształcenia studentów naszej uczelni.

Znaczny procent zajęć z historii sztuki wojennej zajmują seminaria i konwersatoria. W procesie studiów te formy kształcenia stwarzają znaczne możliwości zastosowania takich poszukujących metod uczenia, jak metoda dyskusji i metoda pytaniowa, wyzwalając aktywną postawę studenta. Dlatego też na zajęciach tych student nie musi, tak jak podczas wykładu, występować tylko w roli mniej lub więcej biernego odbiorcy wiedzy przekazywanej przez wykładowcę, a może poprzez udział w dyskusji być aktywnym współtwórcą procesu poznawczego.

Ogólnym celem wyżej wymienionych form kształcenia jest pogłębianie wiedzy między innymi z zakresu wychowania obronnego w dziedzinie wybranych zagadnień w zakresie tematów uprzednio poznanych w czasie wykładów, informacji podczas ćwiczeń w terenie, podróży studyjnych i wojskowo-

historycznych oraz studiów samodzielnych. W ramach seminariów i konwersatoriów uczy się studentów sztuki przekazywania analitycznego i syntetycznego myślenia oraz poprawnego wnioskowania. Seminarium i konwersatorium winno być przeznaczone do rozpatrywania poszczególnych zagadnień pod kątem ich praktycznego wykorzystywania.

W zależności od tematu i stopnia przygotowania studentów, a także konkretnej sytuacji w danej dziedzinie wiedzy, seminarium może mieć więcej elementów repetycji lub też mieć charakter dyskusji. Oczywiście, mając ogólne w tym rozeznanie, z góry można zaplanować dyskusję (konwersatorium).

Podróż wojskowo-historyczna jako rodzaj podróży polowej stosowana jest dla potrzeb szkoleniowych i studyjnych. Ma na celu wszechstronne poznanie jednej lub kilku operacji (bitwy, walki) z minionych wojen w terenie, na którym się odbywały (odbyła). Podróże te stanowią ważną formę organizacyjną szkolenia słuchaczy w wyższych szkołach oficerskich, a zwłaszcza w akademiach wojskowych. Ze względu na swoje walory poznawcze mają one duże znaczenie kształcące, dydaktyczno-wychowawcze i naukowo-badawcze. Organizowane mogą być nie tylko dla słuchaczy, ale również dla kadry naukowo-dydaktycznej jako przygotowanie do działalności dydaktycznej w uczelni lub pracy naukowej.

Tego rodzaju praktyka wzbogaca aktualną problematykę operacyjno-taktyczną, przy czym istotny jest fakt, że czyni się to w terenie, gdzie omawiane wydarzenia miały miejsce. Umożliwia to dokonywanie pouczających porównań, wyciągnięcia wniosków, rozwija wyobraźnię taktyczno-operacyjną, stwarza sprzyjające warunki do bardziej plastycznego widzenia współczesnego pola walki i bitwy. Jest to jedna z najbardziej atrakcyjnych form zajęć, okazja do umiejscowienia wydarzeń historycznych w terenie. Zetknięcie się z realiami pola bitwy pobudza wyobraźnię i doprowadza do pozytywnych skojarzeń; słuchaczom łatwiej jest wtedy ocenić decyzje historyczne, a także poznać złożoność pola

bitwy i zachowań ludzkich oraz pogłębić wiedzę fachową. Na walory poznawcze i wychowawcze podróży wojskowo-historycznych wskazuje wielu doświadczonych pedagogów wojskowych. Ze względu na swą sugestywność, ta forma zajęć wysuwa się na czoło oddziaływań pedagogicznych.

Informacje („wstawki”) historyczne realizowane są podczas ćwiczeń dowódczo-sztabowych, obozów- letniego i zimowego. Stanowią one często fragment polowej podróży wojskowo-historycznej. „Wstawki” te powinny odpowiadać tematowi zajęć (obrona, natarcie) lub rozpatrywanemu problemowi, a wydarzenia historyczne pochodzić z obszaru, na którym odbywa się ćwiczenie. Takie informacje poszerzają horyzonty poznawcze, zwłaszcza z punktu widzenia poznania terenu, na którym się odbywają, jego historyczno-wojskowej przeszłości, kultury i wartości gospodarczych.

Należy podkreślić, że swoistym rodzajem tych form studiowania doświadczeń historycznych i dydaktycznych, ich wykorzystywania, jest ograniczone sprzężenie podróży wojskowo-historycznej z ćwiczeniami dowódczo-sztabowymi w terenie (szkieletowymi). W trakcie tego rodzaju zajęć (ćwiczeń), epizody historyczne niejako przeplatają się z rozgrywanymi zagadnieniami współczesnymi. Umiejscowienie wydarzeń historycznych w terenie, obejrzenie zachowanych jeszcze śladów czy resztek urządzeń inżynierskich - transzei, schronów, punktów obserwacyjnych, stanowisk ogniowych itp. pobudza wyobraźnię słuchaczy, daje możliwość plastycznego spojrzenia na faktyczne pole walki. Teren, w którym omawiane wydarzenia historyczne miały miejsce stwarza doskonałą szansę do wszechstronnej analizy stosowanych w konkretnych warunkach rozwiązań taktyczno-operacyjnych, szczegółowego zbadania praktycznej działalności dowódców, sztabów i wojsk, pozwala znacznie lepiej i głębiej niż podczas zajęć audytoryjnych wniknąć w skomplikowany mechanizm walki, zrozumieć całą jej złożoność.

Prace - roczna i dyplomowa są jednym z elementów samodzielnej pracy studenta jako formy uczenia się. Polegają na pisemnym opracowaniu określonego tematu. Praca roczna może stanowić jeden z rozdziałów pracy dyplomowej. Pracę tę wykonuje student samodzielnie pod opieką kierownika pracy wyznaczonego spośród oficerów katedry (podobnie jak pracę dyplomową).

Celem pracy rocznej jest nauczenie studenta samodzielnego zgłębienia danego problemu (tematu) poprzez dodatkowe studiowanie literatury oraz przygotowanie do opracowania pracy dyplomowej i innego typu opracowań teoretycznych.

W myśl obowiązujących przepisów o szkolnictwie wyższym i zgodnie z programem studiów, kończący studia opracowują samodzielnie i bronią napisaną pracę dyplomową podczas egzaminu na zakończenie studiów. Wykonanie tej pracy ma na celu sprawdzenie dojrzałości studenta w zakresie samodzielnego opracowania tematu z historii sztuki wojennej, sprawdzenia umiejętności korzystania z materiałów źródłowych i literatury fachowej oraz z poprzednio opanowanej wiedzy, wykazanie wprawy poprawnego rozumowania kategoriami taktyczno-operacyjnymi, analizowania i wnioskowania oraz danie studentom wstępnych nawyków do prowadzenia samodzielnych badań i samodzielnej pracy twórczej.

Temat pracy dyplomowej ustala kierownik katedry, natomiast konkretny cel i wytyczne do opracowania pracy narzuca kierownik pracy. Autor pracy dyplomowej ma jednak prawo wyrażenia własnych poglądów, których będzie bronił podczas egzaminu - obrony pracy dyplomowej.

Różnorodność form i metod kształcenia studentów z historii sztuki wojennej zapewnia odpowiednia baza nauczania, której podstawą jest bogata literatura przedmiotu. Opracowania, które zdezaktualizowały się zostały wycofane. Równolegle opracowano cały szereg nowych pomocy dydaktycznych (podręczniki,

skrypty, foliogramy, kasety video; ostatnio próbuje się wspólnie z pracownikami Centrum Informatycznego wykorzystywać w procesie dydaktycznym symulacje komputerowe niektórych bitew i operacji (Falaise, Lenino, kampania 1939 r.). Usprawnieniem procesu dydaktycznego jest możliwość powszechnego wykorzystania materiałów kserograficznych.

Charakteryzując dorobek dydaktyczny historii sztuki wojennej wspomnieć należy, iż w ostatnich latach powstały podręczniki:

- Lech Wyszczelski, „Historia myśli wojskowej”, cz. I i II, wyd. 1992 r. W wydanej pracy autor starał się zawrzeć całość historii myśli wojskowej, w tym także historię polskiej myśli wojskowej. Jego zamierzeniem było, by w miarę obiektywnie, w tym także co do skali tego dorobku, umieścić myśl wojskową na tle myśli powszechnej.
- Stefan Chojnecki, Wojciech Mikuła, „Polska sztuka wojenna od X do końca XVIII w.”, wyd. 1997 r. Autorzy dążyli do ukazania nie tylko sztuki wojennej i zachodzącej w niej przeobrażeń. Uznali, że nie mniej ważne dla dokonania analizy realizowanych sposobów wojowania jest przedstawienie polityki obronnej państwa oraz stanu jego sił zbrojnych. Ogrom faktów sprawił, że autorzy dali jedynie syntetyczny obraz polskiej sztuki wojennej od 963 do 1795 roku.
- Praca zbiorowa pod red. naukową Jerzego Poksińskiego, „Sztuka wojenna sił zbrojnych uczestniczących w wojnach lokalnych i ważniejszych konfliktach po II wojnie światowej”, wyd. w 1997 r. W podręczniku przeznaczonym głównie dla studentów II roku Wydziału Wojsk Lądowych i Wojsk Lotniczych, autorzy zdecydowali aby przedmiotem szczegółowej analizy uczynić te konflikty zbrojne i wojny, które ich zdaniem, wniosły szczególne wartości do teorii i historii sztuki wojennej i z tej chociażby racji mają duże znaczenie dydaktyczne. Ze względów oczywistych szczególną uwagę zwrócono tu na

sztukę wojenną regularnych sił zbrojnych. Prezentowane w pracy problemy podane są według prawie jednolitego schematu. Składają się nań : teatr wojny, charakterystyka sił zbrojnych obu stron, plany wojenne przeciwników, przebieg działań oraz wnioski w zakresie sztuki wojennej.

Wydawane są także skrypty poświęcone wybranym wykładanym problemom, a mianowicie:

- praca zbiorowa pod red. Henryka Hermanna, „Sztuka wojenna Wojska Polskiego w latach 1945-1990”, wyd. w 1996 r. Opracowanie to spełnia rolę bodaj pierwszej syntezy przeobrażeń polskich wojsk lądowych oraz ewolucji ich sztuki wojennej w latach 1945-1990 na wewnętrzny użytek procesu dydaktycznego słuchaczy Akademii Obrony Narodowej. Zakres rzeczowy opracowania wychodzi nieco poza wspomnianą problematykę. Dotyczy to przede wszystkim zagadnień związanych z pojawieniem się broni jądrowej i jej oddziaływaniem na strukturę wojsk oraz sztukę wojenną. Problem ten ma charakter uniwersalny i chodzi o to, by słuchacz rozumiał zmiany, które ona wywołała.
- Lech Wyszczelski, „Sztuka wojenna w wojnie polsko-rosyjskiej 1919-1920”, wyd. 1994 r. Z uwagi na to, że wojna polsko-rosyjska prowadzona była w specyficznych warunkach, odbiegających od charakteru I wojny światowej, wymagała ona dostosowania do nich sztuki wojennej, niekiedy oparcia jej na nowych zasadach. W efekcie dostarczyła wielu doświadczeń i wniosków pozwalających na opracowanie nowej teorii wojennej starającej się zdynamizować przebieg działań wojennych i przywrócić należytą rangę manewrowym formom walki. Te i wiele innych elementów sztuki wojennej w tej wojnie pokazuje autor w tej cennej pozycji, która jest próbą właściwego spojrzenia na wojnę polsko-rosyjską 1919-1920 r. pod kątem sztuki wojennej.

- Praca zbiorowa, „Zwycięskie bitwy w polskiej sztuce wojennej”, wyd. 1992 r. do której wstęp napisał L. Wyszczelski. W opracowaniu tym przy prezentacji poszczególnych bitew przyjęto ujednoliczoną formę ich przedstawiania. Rozpoczynają się one od pokazania tła polityczno-militarnego. Oceniony został także teren pola bitwy i zarysowany plan jej prowadzenia i to zarówno od strony własnej jak i przeciwnika. W kolejności dokonana została analiza sił i przyjętego ugrupowania wyjściowego. Sam przebieg bitwy pokazany został pod kątem wyeksponowania założeń i zasad sztuki wojennej, a szczególnie tych, które umożliwiły odniesienie zwycięstwa. Starano się także określić wynik prowadzonej walki, a także rolę jaką wносиły dla dalszego przebiegu prowadzonych wojen. Starano się także wydobyć te wnioski i doświadczenia, które w istotny sposób wzbogacały polską i europejską sztukę wojenną.
- Zygmunt Matuszak, „Sztuka wojenna wojsk lądowych armii amerykańskiej i brytyjskiej na zachodnioeuropejskim teatrze działań wojennych w latach 1944-1945”, wyd. 1995 r. Opracowanie głównie dla kadry naukowo-dydaktycznej i studentów akademii oraz słuchaczy PSOS i innych kursów, przybliży zagadnienia sztuki wojennej wojsk lądowych armii amerykańskiej i brytyjskiej. W poszczególnych rozdziałach autor omawia organizację wojsk, działania zaczepne i obronne oraz desantowe tych armii. Siły sprzymierzonych prowadzące działania wojenne na ZTDW w latach 1944-1945 zdobyły duże doświadczenia. W działaniach swych uwzględniano dotychczasowe doświadczenia własne, ale skorzystano również z doświadczeń armii radzieckiej, a także niemieckiej.
- Stefan Czum, Zygmunt Matuszak, „Organizacja, zarys działań i sztuka wojenna Polskich Sił Powietrznych na Zachodzie 1939-1945”, wyd. 1995 r. Omawia problemy organizacji i funkcjonowania, prawne aspekty sformowa-

nia Polskich Sił Powietrznych na Zachodzie, ogólny zarys działań, wysiłek bojowy oraz problemy sztuki wojennej lotnictwa bombowego i myśliwskiego. Praca przeznaczona głównie dla studentów Wydziału Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej.

Mimo niewątpliwie znaczącego postępu w przygotowaniu podręczników i skryptów widocznego zwłaszcza w ostatnich latach wydaje się, że przed Katedrą Historii Sztuki Wojennej stoi nadal ważne zadanie opracowania podręcznika obejmującego całość programu wykładanego na studiach dyplomowych. Dla realizacji tego zadania potrzebne jest przygotowanie wcześniejszych skryptów poświęconych problematyce obejmującej węższe obszary tematyczne.

Potrzebne są także skrypty specjalistyczne przeznaczone i dla innych poziomów edukacyjnych, jak przykładowo Podyplomowego Studium Operacyjno-Strategicznego oraz innych studiów podyplomowych. Pierwszą zapowiedzią podjęcia tej problematyki jest skrypt Lecha Wyszczelskiego napisany z myślą o studentach PSOS pt. „Prowadzenie wojny, kierowanie siłami zbrojnymi oraz planowanie wojenne w latach 1918-1939”. Proponowane pozycje w istotny sposób przyczynia się do doskonalenia wychowania obronnego nie tylko społeczności akademickiej.

Największym mankamentem opracowań podręcznikowych i skryptowych przygotowanych przez pracowników naukowo-dydaktycznych Katedry Historii Sztuki Wojennej jest ich niewielki nakład z reguły nie przekraczający 50 egzemplarzy. Nie wystarcza to nawet na pokrycie potrzeb studentów uczelni nie mówiąc o spopularyzowaniu takowego wydawnictwa w innych ośrodkach dydaktyczno-naukowych, a już z pewnością nie w takowych ośrodkach cywilnych. Do tej pory nie udało się w uczelni - mimo podejmowanych prób ze strony nauczycieli akademickich - pokonać bariery administracyjnej uniemożliwiającej wyda-

nie zwiększonych nakładów podręczników i skryptów, jak też wprowadzenie ich do publicznej sprzedaży.

Duży postęp uczyniono w tworzeniu wizualnej obudowy dydaktycznej oraz wykorzystaniu informatyki w procesie nauczania. Za widoczną oznakę wkraczania nowoczesności można uznać radykalne rozstanie się z kartonowymi „płachtami” schematów na rzecz foligramów i przeźroczy.

Należy stwierdzić, iż historię sztuki wojennej upowszechniać powinni nie tylko pracownicy Katedry Historii Sztuki Wojennej, ale w konkretnych sytuacjach także pracownicy z innych katedr. I trzeba stwierdzić, że coraz częściej to czynią, bo... „bez względu na zasadnicze zmiany w poglądach na prowadzenie działań bojowych - sprawdzoną możliwością wykorzystania środków masowego rażenia - wszechstronne i twórcze spożytkowanie doświadczeń wojennych wywiera istotny wpływ na kształtowanie taktyczno-operacyjnej wyobraźni oraz doskonalenie kadr dowódczych i sztabowych, które nie przeszły surowej szkoły wojny i nie mają własnego doświadczenia bojowego. Patrząc w przyszłość nie wolno zapominać o przeszłości i płynących z niej naukach”.

2.2. Działalność dydaktyczna w przedmiocie psychologia dowodzenia

W działalności dydaktycznej w zakresie psychologii wyraźnie wyodrębniają się dwa okresy. Pierwszy, w którym Zakład Psychologii funkcjonował w ramach Katedry Pedagogiki i Psychologii istniejącego wówczas Wydziału Nauk Humanistycznych przypada na lata 1990 – 1994. Początkiem drugiego okresu był rok 1994, kiedy to, wraz z powołaniem Instytutu Nauk Humanistycznych, powstaje samodzielny Zakład Psychologii Dowodzenia. Zmianie nazwy oraz statusu Zakładu towarzyszy również wyraźna zmiana głównego kierunku aktywności dydaktycznej.

W pierwszym okresie była ona początkowo ukierunkowana głównie na realizację zajęć na kończących się studiach magisterskich na kierunkach: pedagogicznym i historycznym. Tematyka zajęć na Wydziale Nauk Humanistycznych w roku akademickim 1990/1991 oraz 1991/1992 zawierała się w następujących działach:

- Społeczna psychologia wojskowa (26 godz.)
- Wojskowa psychologia wychowawcza (12 godz.)
- Psychologia walki zbrojnej (28 godz.)

Na początku roku 1993 egzaminami magisterskimi zakończyli swoją edukację słuchacze III roku studiów stacjonarnych, zaś latem – studiów zaocznych. Od chwili powstania Wydziału Nauk Humanistycznych oraz Zakładu Psychologii jego pracownicy prowadzili także (choć w stosunkowo niewielkim zakresie zajęcia na pozostałych wydziałach Uczelni. Początkowo wspierali jedynie nauczycieli akademickich – wykładowców przedmiotów społecznych byłej Akademii Sztabu Generalnego w realizacji niektórych tematów oraz – wspólnie z pracownikami ówczesnej Katedry Kultury i Oświaty WNH – uczestniczyli w panelowych zajęciach z taktyki sztuki operacyjnej na Wydziale Wojsk Lądowych oraz Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej, zajmując się psychologicznymi aspektami rozpatrywanych sytuacji.

Od 1991 roku problematykę psychologiczną zaczęto sukcesywnie włączać również do programów zajęć realizowanych na studiach dyplomowych oraz różnego rodzaju kursach i studiach specjalistycznych. Już w roku akademickim 1992/1993 łączne obciążenie dydaktyczne nieetatowego wówczas Zakładu Psychologii (3 pracowników) przekroczyło 430 godzin. Na Wydziałach: Wojsk Lądowych oraz WL i OP w zajęcia z psychologii były w tym czasie prowadzone na pierwszym i drugim roku studiów – początkowo

w wymiarze 14 godzin. 12 godzin zajęć obejmował program zajęć na Podyplomowym Studium Operacyjno-Strategicznym. Udział psychologii na różnego rodzaju kursach wynosił w tym czasie od 2 godzin (Kurs Obrony Cywilnej) do 16 godzin (Kurs Operacyjno - Taktyczny Oficerów Wychowawczych).

W 1993 roku opracowano, a od 1994 zaczęto realizować znacznie rozszerzony program psychologii wojskowej na studiach dyplomowych. Obejmował on 30 godzin zajęć na Wydziale Wojsk Lądowych oraz 40 – na Wydziale Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej. Programy te, kilkakrotnie modyfikowane i rozszerzane stały się podstawą programów realizowanych obecnie. Do 16 godzin zwiększony został również udział psychologii w programach Podyplomowego Studium Operacyjno-Strategicznego. W jeszcze większym wymiarze problematyka psychologiczna reprezentowana była (i jest obecnie) na Podyplomowym Studium Operacyjnym Logistyki (20 godzin).

Aktywność Zakładu Psychologii nakierowana była ponadto na realizację zajęć na licznie w tym czasie prowadzonych kursach pedagogicznych dla dowódców różnych szczebli oraz kursach doskonalenia dowódców jednostek wojskowych w zakresie kierowania dużymi zespołami ludzkimi. W ramach zajęć pracownicy Zakładu realizowali tematy dotyczące m.in.:

- konfliktów w organizacji oraz negocjacji jako jednego ze sposobów ich rozwiązywania,
- psychologicznych aspektów procesów decyzyjnych ,
- trudności wychowawczych oraz sposobów ich pokonywania.

Ważnym przedsięwzięciem dydaktycznym w tym okresie było również uruchomienie i przeprowadzenie w roku akademickim 1993/1994 Zaocznego Podyplomowego Studium Psychologii. Uczestnikami jedyne, jak do tej

pory studium z tego zakresu byli przede wszystkim oficerowie zatrudnieni w pracowniach psychologicznych oraz na różnych stanowiskach w istniejącym wówczas pionie oświatowo – wychowawczym. Program, realizowany podczas dziesięciu, trzy – lub czterodniowych sesji (łącznie 204 godziny dydaktyczne) oraz w drodze kierowanego samokształcenia obejmował następujące dziedziny:

1. Nowe koncepcje i orientacje teoretyczne w psychologii i pedagogice;
2. Wybrane zagadnienia z metodologii badań psychologicznych;
3. Elementy psychologii osobowości;
4. Psychologia różnic indywidualnych;
5. Elementy psychologii społecznej;
6. Wybrane problemy psychologii wychowawczej;
7. Elementy psychologii organizacji i pracy;
8. Propedeutyka psychologii klinicznej i psychoterapii;
9. Diagnoza psychologiczna;
10. Psychologia dowodzenia i walki;
11. Psychologia stosowana wobec problemów współczesnego człowieka

W wyniku sugestii i propozycji uczestników Studium, pragnących doskonalić przygotowanie obronne kadry zawodowej, przyjęty ramowy program był wzbogacany w trakcie jego realizacji o aktualną problematykę z zakresu działalności szkoleniowo-wychowawczej w siłach zbrojnych.

Większość wykładów, seminariów oraz konwersatoriów (ok. 70%) prowadzona była przez pracowników Wydziału Nauk Humanistycznych oraz innych jednostek organizacyjnych Akademii Obrony Narodowej. Do realizacji wielu tematów udało się ponadto pozyskać specjalistów spoza Uczelni, m.in. z Uniwersytetu Warszawskiego, Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej, Akademii Teologii Katolickiej oraz Wojskowej Akademii Medycznej.

Niektóre zajęcia prowadzone były – głównie w formie pokazów oraz warsztatów – także poza Uczelnią (w Wojskowym Instytucie Medycyny Lotniczej, Katedrze i Klinice Psychiatrii WAM, pracowni psychologicznej Warszawskiego Okręgu Wojskowego itp.).

Przyjęta formuła organizacyjna oraz dydaktyczna zajęć na Studium, otwarcie nauczycieli akademickich na nowe problemy spotkały się z uznaniem jego uczestników. Sygnały napływające z jednostek i instytucji wojskowych świadczą o dużym zainteresowaniu kadry tą formą podnoszenia kwalifikacji zawodowych. O inspirującej funkcji tej formy podnoszenia kwalifikacji specjalistycznych może świadczyć również fakt, że aż trzech spośród 29 absolwentów Studium, kontynuując badania rozpoczęte w ramach prac studyjnych, uzyskało stopień naukowy doktora nauk wojskowych, a czterech kolejnych uczestniczy w seminariach doktorskich, bądź przygotowuje się do obron swych rozpraw.

W drugim okresie psychologia, jako przedmiot nauczania jest realizowana w procesie dydaktycznym w Akademii Obrony Narodowej od roku akademickiego 1994/95, kiedy to utworzono samodzielny Zakład Psychologii Dowodzenia. Podstawowym zadaniem pracowników ZPD było stworzenie programu kształcenia dla studiów dyplomowych na kierunku dowódczo-sztabowym w Wydziale Wojsk Lądowych i Wydziale Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej. Program taki opracowywano, opierając się na najnowszych osiągnięciach psychologii, głównie psychologii organizacji, zarządzania oraz psychologii walki zbrojnej. Uwzględniał on także potrzeby i oczekiwania dowódców w zakresie podstawowych, najczęściej w wojsku występujących zjawisk psychopatologii oraz higieny psychicznej. Program ten miał spełniać oprócz funkcji informacyjnych, także wychowawcze, polegające na kształtowaniu u oficerów nowoczesnego podejścia do dowodzenia, które uwzględnia nie tylko aspekty organiza-

cyjne, oparte na prakseologicznych kryteriach oceny sprawności dowodzenia (skuteczność, racjonalność itp.) ale i akcentuje także psychologiczne zagadnienia dowodzenia.

To psychologiczne podejście do dowodzenia sprowadza się do uznania podmiotowości zarówno przełożonych, jak i podwładnych w procesie dowodzenia. Konsekwencją takiego założenia jest nadanie większego znaczenia w procesie dowodzenia umiejętnościom dowódcy do koncentrowania uwagi na zjawiskach psychicznych występujących wśród podwładnych, na ich efektywnym rozpoznawaniu i skutecznym wykorzystywaniu w celu zwiększenia sprawności dowodzenia i realizacji podjętych decyzji. Dowódcy o takim nastawieniu nie opierają realizacji swoich funkcji na dominacji nad podwładnymi, lecz na ich inspirowaniu do podejmowania określonych zadań i tworzeniu warunków sprzyjających efektywnej ich realizacji. Oznacza to także znaczne zwiększenie samodzielności podwładnych w toku podejmowania określonych zadań (włączenie ich do współdecydowania) oraz kształtowanie postaw współodpowiedzialności za osiągnięte rezultaty. Dowódcy zatem powinni w znacznie większym zakresie, niż to było do niedawna praktykowane, koncentrować swoją uwagę na kształtowaniu poprawnych kontaktów interpersonalnych z podwładnymi i wśród nich, na właściwym komunikowaniu się i tworzeniu korzystnej a nawet przyjaznej atmosfery w organizacji, którą kierują. Osiągnięcie takiego stanu rzeczy wymaga wyposażenia współczesnego dowódcy w wiedzę psychologiczną umożliwiającą mu zrozumienie i przewidywanie zachowań podwładnych zdeteminowanych nie tylko ich warunkami biologicznymi i psychospołecznymi, ale także różnorodnością sytuacji, w których się znajdują i działają (realizują zadania). Wiedza taka nie może być oparta na uproszczonych algorytmach i modelach zachowań, lecz musi być wiedzą otwartą, umożliwiającą umiejętne zasto-

sowanie ogólnych prawidłowości ludzkich zachowań do konkretnej sytuacji i wymagań aktualnie realizowanego zadania.

Trzyletnia realizacja programu kształcenia z psychologii dowodzenia opartego na powyższych założeniach pozwala na jego pozytywną ocenę.

Program realizowany jest w wymiarze 46 godzin na studiach dyplomowych w WWLąd. i 48 godzin w WWLot. i OP, w ciągu 2 semestrów. Obejmuje on następujące tematy:

- Psychologia w zastosowaniach wojskowych;
- Psychologiczne aspekty sprawowania funkcji dowódczych w czasie pokoju i wojny;
- Osobowościowe i sytuacyjne uwarunkowania procesów decyzyjnych;
- Psychologiczne problemy dowództwa;
- Dowodzenie a morale;
- Wpływ sytuacji bojowej na psychikę i zachowanie żołnierzy;
- Ograniczanie negatywnych moralno-psychicznych skutków walki zbrojnej;
- Psychologiczne podstawy oceny zdolności bojowej oddziału;
- Psychologiczne przygotowanie żołnierzy i dowódców do działania na potencjalnym polu walki;
- Umiejętności interpersonalne w dowodzeniu i zarządzaniu;
- Prawidłowości samopoznania oraz diagnozowania osobowości i zachowań podwładnych;
- Doskonalenie umiejętności interpersonalnych;
- Psychologiczne uwarunkowania twórczego wykonywania zadań służbowych;

- Istota i sposoby radzenia sobie ze stresem w działalności dowódczej i kierowniczej;
- Motywowanie w procesie dowodzenia;
- Współdziałanie i konflikt w warunkach wojska;
- Sposoby rozwiązywania konfliktów;
- Negatywne zjawiska w służbie i sposoby ich przewycięzania;
- Higiena psychiczna w wojsku;
- Wybrane zagadnienia psychologii inżynierskiej;
- Mechanizmy regulacyjne osobowości jako wyznaczniki efektywności funkcjonowania człowieka.

Ponadto na WWL i OP realizowany jest temat: „Psychologiczne problemy bezpieczeństwa lotów”.

Formalny układ tematów jest w obu wydziałach podobny. Różnice wyrażają się przede wszystkim - tam gdzie jest to niezbędne - w doborze treści kształcenia, odpowiadających specyfice rodzaju wojsk.

Dominującymi formami zajęć dydaktycznych są seminaria i konwersatoria. Wykłady mają charakter głównie problemowy i realizowane są w wymiarze 10 godzin. Ponadto temat: „Doskonalenie umiejętności interpersonalnych” realizowany jest w formie warsztatowej w wymiarze 4 godzin.

Rozliczenie z przedmiotem odbywa się w formie zaliczenia z oceną, która stanowi zaokrągloną średnią arytmetyczną ocen z pisemnej pracy semestralnej (będącej samodzielny opracowaniem wybranego tematu), ocen z bieżącej aktywności na zajęciach oraz wyniku testu wiadomości.

Psychologia dowodzenia jest także przedmiotem dydaktycznym na wszelkiego rodzaju studiach i kursach organizowanych w Akademii Obrony Narodowej. Wymienić tu należy przede wszystkim Podyplomowe Studium Operacyjno

- Strategiczne, Podyplomowe Studium Operacyjne Logistyki, Podyplomowe Zaoczne Studium Pedagogiki oraz Stacjonarne Studia Doktoranckie.

Psychologia dowodzenia w ramach PSOS realizowana jest w wymiarze 16 godzin, z tego na wykłady przeznaczona jest 4 godziny; seminaria i konwersatoria – po 6 godzin. Program obejmuje takie kwestie, jak:

- psychospołeczne problemy zagrożeń bezpieczeństwa państwa;
- psychologiczne podstawy kierowania dużymi zespołami ludzkimi;
- umiejętności interpersonalne w dowodzeniu i zarządzaniu;
- stymulowanie myślenia i działania twórczego w warunkach wojska;
- mechanizmy samoregulacji psychicznej w działaniu dowódcy;
- radzenie sobie ze stresem w działalności kierowniczej;
- psychologiczne przygotowanie dowódcy do dowodzenia na potencjalnym polu walki;
- negocjacje jako forma osiągania celów i rozwiązywania konfliktów.

W programie PSOL znajduje się 18 godzin z psychologii dowodzenia, obejmujących głównie problematykę:

- psychologiczne problemy dowodzenia;
- motywowanie w działalności dowódczej;
- psychologiczne podstawy przywództwa w wojsku;
- psychologiczne aspekty procesów decyzyjnych;
- umiejętności interpersonalne w dowodzeniu i zarządzaniu;
- stymulowanie myślenia i działania twórczego w warunkach wojska;
- konflikty w wojsku i ich rozumienie przez przełożonych;
- ograniczanie negatywnych moralno-psychologicznych skutków walki zbrojnej;
- psychologiczne przygotowanie wojsk do działalności obronnych.

Zajęcia te realizowane są w formie wykładów (6 godz.), seminariów (4 godz.) oraz konwersatoriów (8 godz.).

Odmienny charakter ma psychologia realizowana w ramach Podyplomowego Zaocznego Studium Pedagogiki. Ze względu na charakter i cele tego studium w jego programie znajduje się 26 godzin z psychologii osobowości oraz uczenia się i nauczania. Uwaga skoncentrowana jest głównie na takich zagadnieniach, jak:

- współczesne koncepcje człowieka i wybrane zagadnienia z psychologii osobowości;
- istota i determinanty procesu uczenia się (współczesne teorie uczenia się i nauczania, procesy pamięci wpływ różnic indywidualnych, zjawiska transferu, kształtowanie umiejętności itp.);
- zagadnienia kierowania procesem uczenia się oraz pokonywania trudności dydaktycznych i wychowawczych.

Program tego studium jest realizowany w formie wykładów (14 godz.), seminariów (8 godz.) i konwersatoriów (4 godz.) w czasie trzech dwutygodniowych zjazdów (w październiku, styczniu i kwietniu). Ich zasadniczym celem jest pomoc studentom w samodzielnym studiowaniu literatury przedmiotu oraz wyjaśnianie wątpliwości pojawiających się w toku studiów.

Ponadto pracownicy ZPD są często kierownikami prac studyjnych opracowywanych przez studentów Studium oraz uczestnikami komisji egzaminacyjnych organizowanych na zakończenie studiów.

Do wymienionych form procesu dydaktycznego w AON, gdzie realizowana jest psychologia dowodzenia należy dodać także różnego rodzaju krótko i średnioterminowe kursy organizowane w AON, takie jak: Podyplomowe Studium Rozpoznania i Walki Radioelektronicznej, Kursy Przeszkolenia Oficerów, Kursy Taktyczno-Operacyjne Kierowniczej Kadry Organów Mobilizacyjno-

Uzupełnieniowych, Administracji Wojskowej oraz inne doraźnie organizowane na potrzeby np. Żandarmerii Wojskowej lub innych instytucji wojskowych. Psychologia dowodzenia na tych kursach realizowana jest w wymiarze 6 – 10 godzin. Zajęcia mają więc charakter wyłącznie informacyjny i oprowadzone są w formie wykładów i konwersatoriów.

Podsumowując, należy stwierdzić, że psychologia jest realizowana w procesie dydaktycznym w AON w różnych formach w łącznym wymiarze około 700 godzin średnio rocznie.

Wysiłkiem pracowników Zakładu w ostatnich latach wydane zostały materiały dydaktyczne obejmujące niemal całą problematykę objętą programem studiów dyplomowych. Obok wydanych w latach 1990 – 1994 skryptów monoteMATycznych na obecny dorobek i bazę dydaktyczną składają się następujące pozycje:

- M.Dyrda (red.), Psychologia dowodzenia, cz.I, Warszawa 1995;
- B.Rokicki (red.), Psychologia dowodzenia, cz.II, Warszawa 1996;
- J.Borkowski (red.), Psychologia dowodzenia, cz.III, Warszawa 1997.

Przygotowywana jest ponadto czwarta, ostatnia część skryptu „Psychologia dowodzenia”. Jej redaktorem jest L.Kanarski. Wraz z wydaniem tej części praktycznie wszystkie tematy realizowane na studiach dyplomowych znajdują odzwierciedlenie we własnych opracowaniach dydaktycznych.

Poza wymienionymi pozycjami, w końcu 1997 r. Wydany został przez Departament Społeczno-Wychowawczy MON podręcznik pod red. M.J.Dyrdy, Psychologia w wojsku. Adresatem książki są nie tylko studenci uczelni wojskowych lecz także kadra jednostek i instytucji wojskowych.

2.3. Działalność dydaktyczna w przedmiocie pedagogika wojskowa

Kierunki przemian w celach kształcenia pedagogicznego w Akademii Obrony Narodowej są zgodne ze zmianami dokonującymi się w teorii i praktyce pedagogicznej środowiska cywilnego. Nastąpiła zasadnicza przebudowa treści i form kształcenia zarówno studentów studiów dyplomowych, jak i oficerów wszelkiego rodzaju studiów i kursów podyplomowych. Budowane są nowe kompetencje i zupełnie inne myślenie o problematyce wychowawczej. Zdecydowanie odchodzi się od pedagogiki i doktryny adaptacyjnej. Jej alternatywą stała się pedagogika krytyczno-kreatywna. Stąd głównym celem kształcenia oficerów z zakresu pedagogiki jest:

- Zdobywanie wiedzy pedagogicznej niezbędnej w pracy dowódcy i oficera sztabu;
- Praktyczne opanowanie metod, środków i form działalności zawodowej w zakresie niezbędnym dowódcy jako kierownikowi;
- Motywowanie do rozwijania uzdolnień wychowawczych i dydaktycznych niezbędnych do wykonywania funkcji dowódcy;
- Rozwijanie zainteresowań związanych z zawodem;
- Wdrażanie do ustawicznego doskonalenia swoich kwalifikacji pedagogicznych – przede wszystkim przez samokształcenie.

Pominąwszy tu czynniki motywacyjne i organizacyjne, wyniki kształcenia pedagogicznego oficerów zależą w głównej mierze od form, metod, środków nauczania i wychowania, którymi posługują się nauczyciele akademicki. Wyniki te zależą również od form i metod nauki własnej (samokształcenia) studentów, od właściwego wykorzystania wyników kontroli (hospitacji, egzaminów, zaliczeń ćwiczeń) dla doskonalenia procesu dydaktycznego.

Wszystkie rozwiązania, pomysły, innowacje i propozycje związane z wprowadzaniem do programu studiów nowych tematów, wykorzystania nowo-

czesnych środków dydaktycznych, kontroli i oceny wyników kształcenia były dyskutowane i poddawane ocenie w czasie tzw. dni metodycznych i hospitacji.

Wprowadzone zostały do programu kształcenia oficerów studiów dyplomowych takie między innymi tematy, jak: współczesne paradygmaty kształcenia kadr dowódczo-sztabowych, kształcenie i wychowanie w siłach zbrojnych wybranych państw NATO, prakseologiczne podłoże współczesnej pedagogiki wojskowej, stymulowanie aktywności społeczno-zawodowej podwładnych w warunkach służby wojskowej, pedagogiczne aspekty zarządzania zasobami ludzkimi w oddziale wojskowym, dowódca a środowisko społeczne garnizonu.

Oficerowie studiów dyplomowych zapoznają się też z zagadnieniami komunikowania społecznego w wojsku i etykietą oficera. Doskonają kompetencje komunikacyjne dowódcy (język wojskowy w procesie dowodzenia i wychowania, sztuka przemawiania, sztuka rozmowy, dyskusji i negocjacji) oraz uczestniczą w warsztatach językowych – próbach kamerowych w studiu TV AON, doskonają umiejętności publicznego występowania (okolicznościowe formy wypowiedzi, przygotowanie do wywiadu dla pracy, radia, telewizji).

Z kolei tematy zajęć dydaktycznych już tradycyjnie obecne w kształceniu oficerów studiów dyplomowych zostały wzbogacone o nowe treści. Są to: miejsce i rola pedagogiki w edukacji wojskowej, stan i perspektywy pedagogiki wojskowej, edukacja ustawiczna i równoległa w doskonaleniu ogólnozawodowych kwalifikacji oficerów, wykorzystanie nowoczesnych technologii kształcenia w dydaktyce wojskowej, etos oficerski, tradycje i współczesność, kwalifikacje pedagogiczne oficera-dowódcy, metodyka organizowania i prowadzenia podstawowych form kształcenia, działalność wychowawcza dowódcy w czasie ćwiczeń i działań bojowych, społeczne i wychowawcze przesłanki dyscypliny wojskowej, praktyka dyscyplinarna, przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom subkultury żołnierskiej w jednostce wojskowej, rozwiązywanie problemów wycho-

wawczych w środowisku wojskowym. Wymienione tutaj problemy zostały opracowane w materiałach pomocniczych dla studentów – skryptach m.in. M.Kucharski (red.), *Pedagogiczne podstawy wychowania wojskowego*, Warszawa 1997.

Tradycyjne sposoby nauczania pedagogiki, kontroli i oceny wyników wypierane są coraz bardziej przez nowe koncepcje kształcenia. To nowe podejście miało szczególne znaczenie w działalności dydaktycznej na studiach podyplomowych, zwłaszcza Zaocznego Podyplomowego Studium Pedagogiki, ze względu na nieco odmienne od studiów dyplomowych cele kształcenia, inną charakterystykę uczących się, na ich liczbę i czas nauki oraz warunki (sesje zjazdowe), w których odbywa się kształcenie.

Celem kształcenia na Zaocznym Podyplomowym Studium Pedagogiki jest:

- Doskonalenie merytorycznego i metodycznego przygotowania andragogicznego nauczycieli akademickich, a także kierowników i organizatorów działalności edukacyjnej prowadzonej w siłach zbrojnych;
- Poszerzenie interdyscyplinarnej wiedzy z zakresu teorii i praktyki kształcenia obejmującej problematykę psychopedagogiczną, dydaktyczną, socjologiczną i prakseologiczną;
- Pogłębianie umiejętności w zakresie kreowania własnego naukowo-dydaktycznego warsztatu pracy oraz wykorzystywania wiedzy w praktycznej działalności pedagogicznej.

Od kandydatów na ZPSP oczekuje się, że będą spełniali następujące wymagania:

- Posiadanie odpowiednich wartości osobowych niezbędnych do pełnienia funkcji nauczyciela akademickiego oraz organizatora procesów pedagogicznych;

- Wykazanie podstawowych umiejętności w dziedzinie metodyki prowadzenia zajęć dydaktycznych, wykorzystania nowoczesnych środków dydaktycznych, kontrolowania i oceniania postępów uczących się, a także kierowania i organizowania działalnością kształcąco-wychowawczą;
- Ogólna znajomość aktualnych tendencji rozwojowych edukacji, teoretycznych założeń nowoczesnej dydaktyki, psychopedagogicznych i socjologicznych uwarunkowań procesu dydaktyczno-wychowawczego w szkole wyższej oraz podstaw metodologii badań naukowych;
- Innowacyjny stosunek do procesów kształcenia i wychowania;
- Przekonanie o potrzebie ustawicznego samokształcenia i odpowiednimi nawykami w tym zakresie.

Program ZPSP obejmuje teoretyczne i praktyczne podstawy kształcenia i wychowania w szkole wyższej ze szczególnym uwzględnieniem dydaktyki szkoły wyższej oraz dydaktyki dorosłych, psychologii uczenia się i nauczania, zagadnień pedagogiki ogólnej i andragogiki a także metodologii badań pedagogicznych. Dobór i układ treści kształcenia oparty jest na założeniach pedagogiki humanistycznej i teorii czynnościowo-zawodowej. Choć w bezpośrednich studiach podczas sesji zjazdowych dominującą rolę spełniają wykłady, seminaria, konwersatoria i ćwiczenia to opanowanie zasadniczego zakresu wiedzy i podstawowych umiejętności następuje głównie poprzez samodzielne studiowanie oraz w wyniku praktycznej działalności między sesjami w jednostce organizacyjnej, do której jest przydzielony oficer (uczestnik studium). Wykłady są tak skonstruowane, aby mogły stanowić wprowadzenie do samodzielnego studiowania określonych problemów. Ważnym ich elementem jest krytyczna analiza literatury przedmiotu. Z kolei zajęciom seminaryjnym i konwersatoryjnym przypisuje się szczególną rolę w rozwijaniu horyzontów myślowych

uczestników studium. Istotą ich jest możliwość nieskrępowanej wymiany poglądów dotyczących problemów ustalonych przez nauczyciela akademickiego i sformułowanych przez studentów. Z kolei ćwiczenia służą nabywaniu i doskonaleniu przez studentów niezbędnych umiejętności i nawyków, przede wszystkim dydaktycznych.

Osiągnięciu opisywanych tutaj celów służą między innymi zajęcia dydaktyczne z pedagogiki ogólnej i dorosłych, dydaktyki szkoły wyższej i dorosłych oraz kultury języka uwzględniające następujące tematy:

- Edukacja wobec współczesności i wyzwań przyszłości;
- Główne założenia wybranych pedagogii w świetle współczesnych przemian edukacyjnych;
- Andragogiczna formuła w kształceniu zawodowym kadry oficerskiej;
- Andragogika jako nauka o wychowaniu i kształceniu człowieka dorosłego;
- Pedagogiczne uwarunkowania działalności edukacyjnej w szkole wyższej;
- Instrumentarium pedagogiczne współczesnego nauczyciela akademickiego;
- Przedmiot i miejsce pedagogiki w systemie nauk o wychowaniu;
- Autorytet nauczyciela we współczesnej refleksji pedeutologicznej;
- Profesjonalna etyka pracownika naukowo-dydaktycznego;
- Stan i perspektywy dydaktyki dorosłych;
- Współczesne paradygmaty kształcenia kadr nauczycielskich;
- Indywidualizacja kształcenia w szkolnictwie wyższym;
- Samoedukacja oficerów w procesie kształcenia ustawicznego;
- Nauczyciel w procesie kształcenia. Filozofia nauczania i wychowania;
- Aktywność edukacyjna uczestników procesu kształcenia;
- Rola i funkcje kształcenia multimedialnego;
- Informacja naukowa w dydaktyce szkoły wyższej;

- Kreowanie własnego naukowo-dydaktycznego warsztatu pracy;
- Komputery i hipermedia w procesie kształcenia;
- Profesjonalna wykładnia innowacyjnej działalności nauczycieli akademickich;
- Kontrola i ocena wyników kształcenia w szkole wyższej;
- Formułowanie celów i dobór treści kształcenia w szkole wyższej;
- Metodyczne problemy kształcenia akademickiego;
- Kształcenie aktywizujące w szkole wyższej;
- Problemy efektywności procesu kształcenia w szkole wyższej;
- Cele formy i metody kształcenia w szkole wyższej.

Ponadto, uczestnicy studium biorą udział w hospitacji zajęć dydaktycznych prowadzonych metodą wykładu oraz seminarium. Mają także możliwość doskonalenia własnych umiejętności metodycznych poprzez indywidualne projektowanie i prowadzenie wykładu i seminarium. Zajęcia te są tak organizowane (mikronauczanie), aby w toku krótkich wystąpień (5 – 20 minut) można było poddać analizie i ocenie wystąpienie przez grupę dydaktyczną, a następnie ponownie zaprezentować próbkę zajęć już w ulepszonej ich wersji. Wykorzystuje się tutaj możliwość rejestracji próbek zajęć za pomocą kamery (najczęściej) lub magnetofonu. Sposób ten pozwala na względnie szybkie opanowanie całego kompleksu złożonych czynności nauczycielskich (z elementami poprawności, techniki i estetyki wymowy oraz mowy ciała łącznie).

Osoby kończące studium zobowiązane są do opracowania i przedstawienia pracy studyjnej. Powinna ona zawierać syntetyczny materiał wyrażający poglądy uczestnika studium na ustalony wcześniej temat. Praca studyjna jest jednocześnie próbą jasności, zwięzłości i stylu poszerzonej wypowiedzi na piśmie.

Program studiów ma charakter alternatywny, uwzględniający specyfikę specjalności wojskowych nauczycieli akademickich (szczególnie w zakresie metodyki ćwiczeń taktycznych i operacyjnych), a także zainteresowania innych nauczycieli i pracowników dydaktyczno-naukowych, będących uczestnikami studium. Ponadto, w systemie kształcenia 13% czasu wydzielonego na kształcenie bezpośrednie podczas sesji zjazdowych określa się jako czas dyspozycyjny. Jest on wykorzystywany na wykłady naukowców prezentujących nowe, nie uwzględnione wcześniej w programie treści pedagogiczne.

Rola nauczycieli akademickich i uczących się oficerów ulega ciągłym zmianom ze względu między innymi na szerszy udział studiowania indywidualizowanego i pracy grupowej, większy nacisk na powiązanie treści z różnych dyscyplin naukowych, dobór treści oparty na rozeznaniu potrzeb uczących się (systematyczne badanie opinii studentów i ich przełożonych) i potrzeb jednostek oraz instytucji wojskowych, elastyczny program, uwzględniający zmiany zagadnień w poszczególnych tematach wprowadzane na bieżąco. Korzystanie z wielu źródeł i nacisk na samokształcenie oraz odwoływanie się do doświadczenia oficerów; aktywne poszukiwanie informacji i związków między nimi przez odnajdywanie sytuacji problemowych, rozwiązywanie problemów, śledzenie publikacji pedagogicznych cywilnych i wojskowych - to podstawowe formy pracy nauczycieli akademickich Katedry Pedagogiki.

Idea modernizacji programów kształcenia pedagogicznego oficerów wyraża się w łączeniu tradycji z treściami współczesnymi. W programach oczywiście zdecydowanie przeważają treści współczesne. Z klasycznych uwzględniane są te, które mimo upływu czasu nie straciły na ważności metodologicznej. Programy nauczania zostały tak skonstruowane pod względem logiczno-strukturalnym treści kształcenia, aby pobudzać do samokształcenia, przede wszystkim poprzez możliwie szerokie zastosowanie nauczania problemowego prowadzącego do po-

znania rzeczywistości wychowawczej i dydaktycznej w układzie treści łączącym zasady systematyczności z zasadą całościowości nauki i rozwoju podmiotowości oficera. Podejście takie sprzyja kształtowaniu twórczych postaw uczących się. Jest to niezwykle ważne ze względu na trudność zastosowania ogólnej wiedzy pedagogicznej, teorii pedagogicznych, ogólnych zasad i praw do szczegółowego przypadku w praktyce wychowawczej, bądź dydaktycznej (szkoleniowej). W zajęciach dydaktycznych z oficerami właśnie na ten problem zwraca się uwagę. Nauczyciele aktywizują studentów do myślenia wykrywającego komplikacje i przeszkody szczegółowe, specyficzne warunki, w jakich mają być stosowane ogólne zasady wychowania i kształcenia.

Kształcenie oficerów ma charakter kształcenia ciągłego, ustawicznego. Potrzeba ciągłego doskonalenia pedagogicznego wynika przede wszystkim ze zmieniających się szybko warunków pracy (restrukturyzacja, cywilna kontrola nad armią, demokratyzacja instytucji społecznych i wojska, integracja z zachodnimi strukturami bezpieczeństwa, koszty psychiczne przemian społeczno-gospodarczych, skracanie zasadniczej służby wojskowej, powoływanie (rozbudowa) obrony terytorialnej) – wszystkie te zjawiska tworzą zupełnie odmienne odniesienia do prowadzenia działalności wychowawczej przełożonych, a jednocześnie niektóre problemy wychowawcze są ciągle aktualne (tzw. fala). Stąd zajęcia prowadzone metodami sytuacyjnymi, grami decyzyjnymi itp.

W dydaktyce studiów podyplomowych uwzględnia się ich specyfikę wyrażającą się między innymi w:

- Znaczne zróżnicowanie wiekowe uczących się;
- Różne doświadczenie zawodowe, społeczne i osobiste;
- Zobowiązania rodzinne i społeczne uczących się;

- Mniejsza plastyczność i zdolność dopasowywania się do sytuacji u ludzi dojrzałych, zależna od względnie ustabilizowanej pozycji w danej strukturze służbowej, dydaktycznej czy innej.

Program nauczania pedagogiki cechuje w coraz mniejszym stopniu ukierunkowanie na przedmiot nauczania, a bardziej na wymagane umiejętności wychowawcze oficera. Oznacza to, że wymaga się od studentów opanowania wiadomości w powiązaniu z ich przydatnością w przyszłej pracy na wyższym stanowisku służbowym. Wykład akademicki, jako metoda kształcenia został ograniczony do niezbędnego minimum. Co więcej, są to najczęściej wykłady problemowe, w których słuchacze mają możliwość aktywnie współtowarzyszyć wykładowcy w fazie formułowania problemów, stawiania hipotez, gromadzenia przesłanek i rozwiązywania problemu.

Najwięcej jest zajęć opartych na samokształceniu – zajęcia seminaryjne, ćwiczenia. Stosowane przez nauczycieli metody pracy dydaktycznej sprzyjają przejawianiu przez studentów inicjatywy i twórczego uczenia się. Uczący się mają możliwość analizowania współzależności między faktami a zjawiskami wychowawczymi, dokonywania syntezy przestudiowanej literatury i własnego doświadczenia w pracy zawodowej, formułowania problemów i poszukiwania rozwiązań. Dzięki takiemu podejściu oficerowie zdobywają także nową wiedzę, wzbogacaną dodatkowo przez fakt, że w grupach dydaktycznych są studenci armii innych państw. W zajęciach prowadzonych metodami problemowymi (niektóre zajęcia ze względu na charakter treści prowadzone są w formie wygłaszania referatów i dyskusji nad nimi) operuje się wiedzą na wyższych piętrach taksonomii procesów intelektualnych w dziedzinie poznawczej. Dzięki tym metodom nauczyciele mogą wyćwiczyć u studentów także umiejętności niezwykle ważne na wyższych stanowiskach dowódczych – kierowania, organizowania, oddziaływania na postawy i nawyki podwładnych.

Metody aktywizujące stosowane są przez nauczycieli pedagogiki szczególnie wówczas, gdy niezbędne jest zintegrowanie fragmentów różnych dziedzin wiedzy (filozofii, psychologii, socjologii, teorii organizacji i zarządzania), zastosowaniu nabytych wiadomości w praktyce (gry decyzyjne), pogłębianiu umiejętności myślenia pedagogicznego oraz zdolności rozwiązywania problemów wychowawczych, na wyrobieniu umiejętności prawidłowej oceny zjawisk patologicznych i różnych sytuacji zaistniałych w środowisku wojskowym.

Układ tematyczny zajęć z pedagogiki, oprócz dziedziny poznawczej, jest ukierunkowany na oddziaływanie na sferę afektywną studentów. Dzięki zdecydowanej przewadze ilościowej metod aktywizujących wpływa na postawy oficerów wobec podwładnych, przełożonych i współpracowników, pogłębia poczucie odpowiedzialności za wykonywanie powinności zawodowych, wyrabia umiejętność wartościowania, organizowania pracy wychowawczej sobie i innym oficerom. W metodach aktywizujących powstają sprzężenia zwrotne nie tylko między prowadzącymi zajęcia i pozostałymi uczestnikami, ale także w gronie samych uczestników, którzy są dla siebie wzajemnie źródłem wiedzy ze względu na staż służby zawodowej oraz własne doświadczenie życiowe.

W Akademii Obrony Narodowej są dobre warunki jeśli chodzi o zaplecze dydaktyczne (miejsce, wyposażenie techniczne itp.) w stosunku do liczby studentów. Co pozwala na prowadzenie zajęć dydaktycznych metodami aktywizującymi.

Dostęp do najnowocześniejszych środków dydaktycznych (multimedialny komputer stacjonarny wraz z oprogramowaniem, skaner, wysoko wydajna drukarka kolorowa i laserowa) pozwala na przygotowanie materiałów dydaktycznych wspomagających proces kształcenia (przenośny projektor obrazów wielkich formatów umożliwiający współpracę z magnetowidem lub komputerem przenośnym – prezentacje komputerowe bądź na folii). Pracownicy Katedry Pe-

dagogiki projektują i opracowują materiały dydaktyczne samodzielnie dokładając starań, aby spełniały one następujące wymagania dydaktyczne:

- Przekaz zawiera tylko niezbędne elementy informacyjne;
- Akcentowanie poszczególnych elementów przekazywanej informacji przez stosowanie różnych wariantów wielkości, formy, barwy;
- Przekazy są komponowane w sposób tzw. modułowy, czyli blokowy i jednotematyczny, który umożliwia tworzenie rozbudowanych i czytelnych kompleksów informacyjnych (zwłaszcza w prezentacjach komputerowych);
- Strukturalizacja przekazu przez wydzielenie ułatwia jego zapamiętanie;
- Przekazy zawierają syntezę wywodów oraz dane o cyklach przekształceń i fazach rozwojowych;
- W rozbudowanych przekazach zachowywane są odpowiednie proporcje między informacjami nowymi i powtórzonymi oraz unikanie zbędnych powtórzeń.

Nauczyciele akademicy doskonalą ciągle umiejętność trafnego doboru środków dydaktycznych stosownie do zakładanych celów nauczania, aby pomagały w prowadzeniu zajęć i ułatwiały recepcję treści ich uczestnikom.

Przyszli nauczyciele – studenci Zaocznego Podyplomowego Studium Pedagogiki mają możliwość praktycznego nauczania się wykonywania materiałów dydaktycznych wykorzystując najnowocześniejsze urządzenia wspomagające proces kształcenia.

W nauczaniu pedagogiki integruje się różne dyscypliny naukowe, co znajduje odzwierciedlenie w programie. Próbowano też różnych sposobów scalania wiedzy pedagogicznej, między innymi przez wprowadzenie wykładów prowadzonych przez specjalistów z różnych dziedzin na podstawie wybranego problemu wychowawczego (kursy pedagogizacji dla dowódców jednostek wojskowych i dowódców pododdziałów). Nie zawsze się to udawało; przyczyną te-

go było przede wszystkim ukierunkowanie tych zajęć nie na odbiorcę, lecz na nauczycieli.

Kształcenie pedagogiczne oficerów – uczestników różnego rodzaju kursów specjalistycznych uwzględnia w miarę możliwości ich specjalizację.

Wprowadzanie nowych programów kształcenia pedagogicznego oficerów odbywało się według następującej procedury:

- Sprecyzowanie ogólnych celów kształcenia pedagogicznego oficerów;
- Powołanie zespołu odpowiedzialnego za opracowanie programu, podział ról i przydzielenie zadań;
- Opracowanie szczegółowych celów kształcenia pedagogicznego, doboru i układu treści, metod i form kształcenia oraz w miarę możliwości środków i materiałów dydaktycznych;
- Napisanie i powielenie programu oraz przedstawienie go nauczycielom akademickim, zebranie propozycji i uwag uzupełniających (korygujących);
- Przygotowanie opracowań pomocnych w realizacji programu (publikacje w czasopismach, skrypty dla studentów);
- Wdrożenie i realizacja programu;
- Zbieranie informacji zwrotnej od uczestników i nauczycieli oraz zapoznanie się z oceną osiągnięć (testy, egzaminy, ankieta, hospitacje);
- Ocena realizacji programu w stosunku do założonych celów i zaproponowanie zmian.

Przeгляд tradycji i osiągnięć dydaktycznych wychowania obronnego społeczeństwa pozwala na sformułowanie nowych zadań, wynikających z naturalnych potrzeb edukacyjnych. Potrzeby te można ująć w trzech grupach.

Pierwszą stanowią zmiany występujące w ogólnej teorii kształcenia i praktyce edukacyjnej. Modernizacja dydaktyki, zbliżenie jej do naturalnego

bezpośredniego poznania, wykorzystywanie osiągnięć i możliwości stwarzanych przez rozwój techniki, a określanych jako technologia kształcenia, to kierunki zmian i nowych zadań w dydaktyce edukacji obronnej.

Drugi nurt potrzeb wynika ze znaczenia szerszych zadań samej edukacji obronnej, która zmierza do objęcia całego społeczeństwa i różnych jego grup. Dawne wychowanie obronne rozumiane jako „system działalności szkoły, instytucji paramilitarnych oraz samych wychowanków, którego celem jest przygotowanie młodzieży szkolnej i akademickiej do obrony własnego kraju oraz do zapewnienia jej odpowiedniego rozwoju fizycznego i moralnego. Tak rozumiane wychowanie obronne sprowadzało się do wyposażania młodego pokolenia w odpowiednie wiadomości i sprawności oraz inne niezbędne do obrony własnego kraju w przypadku zagrożenia jego niepodległości oraz do odparcia wszelkiej napaści na jego terytorium. Dydaktyka edukacji obronnej jako propozycja praktyki wychowania obronnego musi być dostosowana do różnych grup i poziomów obowiązków, zobowiązań obronnych ludzi dorosłych i młodzieży także w warunkach zagrożeń czasu pokoju. Chodzi tu o zagrożenia przemysłowe, ekologiczne, klęski żywiołowe, awarie w ruchu drogowym itp.

Trzeci nurt potrzeb wynika z objęcia zakresem znaczeniowym edukacji obronnej takich dziedzin, które dawniej kojarzono jako powinności wojska, służ ratowniczych itp. Obejmuje poziomy i zakresy programowe od nauczania podstawowych umiejętności i wiadomości do studiów włącznie.

Przygotowane w Instytucie Nauk Humanistycznych założenia organizacyjno-programowe Podyplomowego Studium Edukacji Obronnej przewidują, że stanowi ono formę kształcenia ustawicznego oraz doskonalenia metodycznego i merytorycznego kadr wojskowych i cywilnych w zakresie edukacji dla bezpieczeństwa. Studium przeznaczone jest dla kadry kierowniczej i nauczycieli organizujących i realizujących działalność edukacyjną w siłach

zbrojnych i placówkach Ministerstwa Edukacji Narodowej, pracowników Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, a także dla żołnierzy zawodowych z wojskowych ośrodków szkolenia oraz będących poza strukturami wojska.

Zakłada się, że studium umożliwi zdobywanie wiedzy specjalistycznej i humanistycznej w zakresie bezpieczeństwa RP, ze szczególnym uwzględnieniem umiejętności metodycznych niezbędnych w realizacji celów i zadań obronnego przygotowania młodego pokolenia. Przygotowanie absolwentów i zdobywane kwalifikacje służyć będą doskonaleniu edukacji obronnej w społeczeństwie i siłach zbrojnych. Studium jest ofertą dla kadry wojskowej i cywilnej oraz dla nauczycieli podejmujących w swojej pracy edukacyjnej zagadnienia obronności.

Celem studium jest:

- Rozwijanie umiejętności metodycznych i pogłębianie wiedzy w zakresie edukacji obronnej społeczeństwa;
- Kształtowanie innowacyjnych i twórczych postaw wobec problemów bezpieczeństwa i obronności;
- Ugruntowanie pożądanych wartości osobowych niezbędnych w organizowaniu działalności edukacyjnej.

Główny wysiłek kształcenia na Studium Edukacji Obronnej jest skupiony na doskonaleniu merytorycznym i metodycznym kadry organizującej edukację obronną i uczestniczącej w tworzeniu warunków do zdobywania wiedzy w zakresie: historii i teorii wychowania obronnego, psychologicznych aspektów okresu zagrożenia i wojny, dydaktyki kształcenia obronnego, filozofii bezpieczeństwa i socjologii wojska oraz węzłowych problemów obronności i bezpieczeństwa państwa a także współczesnych problemów edukacji dla bezpieczeństwa. W toku studiów priorytetowo traktuje się kształtowanie racjonalnych po-

staw wobec problemów bezpieczeństwa i obronności oraz cech osobowych niezbędnych w organizowaniu działalności edukacyjnej. Służy temu tworzenie warunków do zdobywania wiedzy oraz doskonalenia umiejętności poznawczych, dydaktycznych, zwłaszcza metodycznych.

Treść zajęć dydaktycznych z historii wychowania obronnego obejmuje problematykę realizowaną metodą wykładów (8 godzin) i zajęć seminaryjnych (18 godzin), a dotyczy ona między innymi: myśli pedagogicznej i praktyki wychowawczej od starożytności do końca XVI wieku, wychowania w starożytnej Grecji i Rzymie, myśli pedagogicznej okresu średniowiecza i Odrodzenia, wychowania rycerskiego, działalności i reform Komisji Edukacji Narodowej, wychowania narodowego i państwowego w polskiej myśli pedagogicznej XX wieku oraz działalności oświatowo-wychowawczej w wojsku II RP. Zajęcia te mają służyć między innymi ukazywaniu odniesień do obecnie funkcjonującej i doskonalonej edukacji obronnej społeczeństwa.

W obszarze teorii wychowania obronnego prowadzone są wykłady (8 godzin) na temat: współczesnych idei wychowania obronnego, wybranych problemów teleologii wychowania, sporów wokół istoty celów wychowania obronnego, systemu edukacji obronnej społeczeństwa oraz teoretycznych podstaw metod i form wychowania obronnego. Zajęcia seminaryjne (18 godzin) z teorii wychowania obronnego obejmują problematykę: tradycji i współczesnych ujęć wychowania obronnego, istoty systemowego ujęcia edukacji obronnej społeczeństwa RP, celów i treści edukacji obronnej młodzieży, wychowania obronnego w rodzinie, roli stowarzyszeń i organizacji społecznych oraz mediów w wychowaniu obronnym społeczeństwa, miejsca i roli OC w wychowaniu obronnym społeczeństwa, sił zbrojnych (zwłaszcza OT) w systemie przygotowania obronnego społeczeństwa, kształcenia kadr na po-

trzeby edukacji obronnej, współpracy i współdziałania podmiotów edukacji obronnej oraz edukacji społeczeństw wybranych państw.

Pracownicy Katedry Pedagogiki partycypują też w realizacji zajęć dydaktycznych z dziedziny współczesnych problemów edukacji dla bezpieczeństwa (8 godzin wykładów i 30 godzin zajęć konwersatoryjnych). Tematyka zajęć dotyczy: stanu i kierunku rozwoju edukacji dla bezpieczeństwa, społecznej pozycji edukacji obronnej i sposobów kreowania zagadnień bezpieczeństwa, teoretycznych i metodologicznych problemów działalności edukacyjnej w zakresie bezpieczeństwa, zapotrzebowania społecznego na edukację obronną, rodzajów zagrożeń i wpływających z nich potrzeb w zakresie edukacji obronnej, otwartości epistemologicznej i ontologicznej edukacji dla bezpieczeństwa, bezpieczeństwa osób i struktur społecznych, kształcenia kadr na potrzeby bezpieczeństwa narodowego, komplementarności edukacji dla bezpieczeństwa prowadzonej w strukturach militarnych i pozamilitarnych, wyznaczników i kryteriów edukacji dla bezpieczeństwa oraz modelu edukacji obronnej społeczeństwa.

Na potrzeby uczestników studium opracowano skrypty: R.Stępień, Współczesne problemy edukacji dla bezpieczeństwa, Warszawa 1996, AON, J.Bieńkowski, M.Kucharski, R.Stępień, Koncepcje i kierunki przemian edukacji dla bezpieczeństwa, Warszawa 1998, AON. Innym materiałem pomocniczym mogą być opracowania wykonane w ramach prowadzonych prac naukowo-badawczych, zwłaszcza pk. „BEZPIECZEŃSTWO” i „DZETA”.

Szczegółowy układ i dobór treści kształcenia pozwala analizować problematykę bezpieczeństwa i edukacji obronnej społeczeństwa w całej złożoności. Nawet krótka tutaj z konieczności charakterystyka szczegółowych zagadnień omawianych w ramach zajęć Studium Edukacji Obronnej pozwala przekonać się, jakiej argumentacji używają nauczyciele, jak uzasadniają potrzebę edukacji obronnej. Oto niektóre problemy:

- W sytuacji zagrożenia człowiek łatwiej poddaje się kierowaniu, tym łatwiej im ma większe przekonanie do fachowości kierującego – uzasadnienie psychologiczno-pedagogiczne;
- W szczególności społeczność lokalna powinna sprzyjać sytuacjom, gdzie obywatel jest akceptowany bezwarunkowo, jest szanowany nie za coś, lecz dlatego, że jest człowiekiem – czuje się niezagrożony i bezpieczny, otwartość na rozwój samodzielności przy pełnym poszanowaniu reguł i praw, zasady moralne i normy współżycia społecznego. Chronić to powinno przed anarchią i dezorganizacją, o którą bardzo łatwo w obliczu zagrożeń;
- Wychowanie obronne społeczeństwa nie powinno mieć znamion „militaryzacji” rozumianej tutaj jako przenoszenia pewnych specyficznych cech i właściwości szkolenia wojskowego na proces edukacji obronnej społeczeństwa. Warunki po temu są sprzyjające - cywilna kontrola nad armią, zmienione funkcje obrony cywilnej itp.;
- Metody edukacji obronnej społeczeństwa zróżnicowane w zależności od oczekiwanych kwalifikacji- metoda przypadków, sytuacyjna, problemowa, zajęcia praktyczne;
- Formy edukacji dla bezpieczeństwa w ramach powszechnej samoobrony poprzez tv, radio, prasę (zwłaszcza lokalną);
- Oddziaływanie na kształtowanie wartości prospołecznych: zjawiska patologiczne w czasie np. klęsk żywiołowych;
- Wolność w wychowaniu obronnym społeczeństwa oznacza poszanowanie godności ludzkiej, ale nie może ona być pojmowana tylko od strony negatywnej, jako „wolność od czegoś”, np. od przymusu czy narzucania komuś czegoś. Jest to sprawa niezwykle złożona – powinności

obronne. Tolerowanie takiej wolności w obliczu potencjalnych i rzeczywistych zagrożeń byłoby tolerowaniem samowoli, a więc niezależności od wszystkiego, co wiąże społeczeństwo. Taka wolność jest źródłem anarchii rozkładającej porządek społeczny. W tak rozumianym wychowaniu obronnym chodzi o pomniejszanie przymusu zewnętrznego (prawo, powinności, świadczenia) na rzecz przymusu „wewnętrznego” obowiązku i odpowiedzialności moralnej za wykonanie tego obowiązku. Jednak aby to poczucie mogło się rozwijać niezbędna jest pedagogiczna stymulacja;

- Środkami wychowawczymi są tylko procesy i zjawiska psychiczne: intelektualne (wiedza obronna), uczuciowe (świadomość obronna) oraz decyzji i działania (umiejętności obronne). Osadzone mogą one być na podbudowie teoretycznej potrzeb, gdzie potrzeba bezpieczeństwa należy do grupy podstawowej;
- Tak rozumiane wychowanie opiera się na prawach wartości i powinności. Klęski żywiołowe, katastrofy różnego rodzaju a więc rzeczywiste wydarzenia są, przy całym swoim tragizmie, znakomitą okazją edukacji najbardziej zbliżoną do rzeczywistości, z którą można spotkać się w przyszłości;
- Edukacja obronna (wychowanie obronne) powinno mieć wymiar wielostronny, obejmować procesy intelektualne (wiedza o potencjalnych zagrożeniach), emocjonalne i behawioralne. Integracja tych elementów występuje dzięki wartościom. Wartość staje się motywem postępowania wtedy, gdy jest przeżywana zarówno w procesach intelektualnych, jak i emocjonalno-wolicjonalnych i działaniowych;
- Tworzone specjalnie (ćwiczenia, gry) albo realnie występujące w życiu społeczności lokalnych sytuacje tworzą warunki wyjściowe dla

procesu samowychowania obronnego. Są składnikiem tworzącym sytuację wychowawczą wtedy, gdy działają na świadomość obywateli i powodują reakcję aksjologiczną u niego (np. sytuację oceny moralnej);

- Organizując zabiegi związane z wychowaniem obronnym społeczeństwa czyli kreując sytuacje intencjonalne trzeba dążyć aby:
 1. Obywatel, mieszkaniec (podmiot edukacji obronnej) musi dążyć do poznania sytuacji, w której ma występować działanie (ratownik, instruktor, kadra kierownicza); poznanie sytuacji wymaga między innymi właściwego rozumienia intencji;
 2. Treść sytuacji winna być dostosowana do możliwości podmiotu, bierzemy pod uwagę ogólny stan kompetencji, liczenia się z wiekiem, pozycją społeczną, możliwościami organizmu (zdrowie);
 3. Sytuacja powinna pobudzać aktywność psychiczną i fizyczną podmiotu, żądać wprowadzenia obywatela w normy regulujące jego udział w procesie wychowania obronnego (prawne, moralne);
- Przeżycia uczuciowe dla norm i wartości osiąga jednostka przez wykorzystanie w procesie wychowania obronnego określonych prawidłowości. Najważniejsze z nich to:
 1. Wczuwanie się obywatela w procesy psychiczne innych (zagrożonych, poszkodowanych) ludzi, doprowadzające nie tylko do rozumienia ich przeżyć, ale też do doznawania razem z nimi przeżyć zbliżonych do ich stanów psychicznych i do czynnej pomocy, adekwatnej do ich przeżyć;
 2. Świadomość obywatela w zakresie poziomu własnej siły psychicznej w obliczu zagrożeń czasu pokoju i wojny.

Postępowanie o jakim tutaj mowa nie powinno być jednorazowe, tymczasowe i chwilowe a mieć znamiona trwałości, aby mogło się tak stać niezbędne jest branie systematycznego udziału w oddziaływaniach wychowawczych na rzecz obronności (ochrony i obrony).

Uczestnicy kolejnego Studium – Operacyjno-Strategicznego, w ramach pedagogiki zapoznawani są z taką między innymi tematyką, jak: metodologiczne i organizacyjne problemy doskonalenia systemu edukacji dla bezpieczeństwa, system wychowawczy w siłach zbrojnych, reguły skutecznego komunikowania, przygotowanie do udzielenia wywiadu, zasady przygotowania tekstu publicystycznego, komunikacja językowa i mowa ciała. Łącznie, w ramach tego studium pracownicy Katedry Pedagogiki prowadzą zajęcia w wymiarze 8 godzin wykładów, 14 godzin konwersatoryjnych i 4 godzin ćwiczeń.

Podobna problematyka pedagogiczna jest przedmiotem zajęć dydaktycznych dla uczestników Podyplomowego Studium Operacyjno-Logistycznego, Podyplomowego Studium Operacyjno-Logistycznego Oficerów Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej oraz Podyplomowych Studiów Rozpoznania Wojskowego i Walki Radioelektronicznej.

Wprowadzone zmiany w kształceniu pedagogicznym oficerów spowodowały to, że coraz bardziej doceniana jest rola wiedzy i umiejętności pedagogicznych w pracy dowódczej, a tym samym integracji szkolenia i wychowania oddającej istotę zasady jednoosobowego dowodzenia. Studenci uzyskują teoretyczne uzasadnienie do wiązania wiedzy i umiejętności podwładnych z kształtowaniem walorów moralno-bojowych, rozwijaniem postaw patriotycznych i hartowaniem ich ducha żołnierskiego.

Wprowadzane zmiany w treściach i metodach kształcenia pedagogicznego pozwalają przypuszczać, że oficerowie będą zdolni do bardziej twórczego wypełniania zadań, konstruowania rozwiązań szkoleniowych i wychowawczych

adekwatnie do zastanych sytuacji, a nawet będą potrafili kreować określone sytuacje wychowawcze i nowe procedury.

2.4. Działalność dydaktyczna w przedmiocie filozofia bezpieczeństwa i socjologia wojska

Przygotowanie obronne społeczeństwa jest przedsięwzięciem przedmiotowym i podmiotowym o szczególnym rodzaju i znaczeniu. Związane jest ściśle ze spełnieniem trzech historycznie sprawdzonych, znamienych, powiązanych i uzupełniających się warunków. Po pierwsze, ze skutecznym realizowaniem zewnętrznych i wewnętrznych zadań obronnych. Z dobrym funkcjonowaniem własnego potencjału i systemu obronnego państwa /o niezbędnej wystarczalności obronnej, którego zasadniczym elementem są siły zbrojne dostosowane po potrzeb suwerennego europejskiego państwa średniej wielkości.

Drugim warunkiem jest dobre funkcjonowanie pozamilitarnych ogniw obronnych, które będą zabezpieczać ochronę ludności przed katastrofalnymi zagrożeniami przemysłowymi, klęskami żywiołowymi, lub skutkami ewentualnych działań zbrojnych. Jak wykazuje praktyka, poczynania w pozamilitarnej sferze systemu obronnego państwa, zwłaszcza w obronie cywilnej, nie zawsze są wystarczające. Zazwyczaj jest tak, że kierując się potrzebami pokojowymi w niedostatecznym stopniu bierze się pod uwagę możliwość wystąpienia zagrożeń.

Wreszcie trzecim - szczególnie ważnym warunkiem podmiotowym - jest kształtowanie poczucia obowiązku i świadomości obronnej społeczeństwa. Istota a także szczególne znaczenie tego warunku polega na tym, że stanowi podstawę wszelkich działań podmiotowych na rzecz bezpieczeństwa i obronności państwa.

Na podstawie analizy systemów edukacji obronnej społeczeństw innych państw, a także przeprowadzanych badań, zwraca uwagę to, że do problemów tych przywiązuje się dużą uwagę. We wszystkich krajach europejskich, eksponuje się rolę i znaczenie poszczególnych państw i narodów, jako gwaranta bezpieczeństwa oraz dbającego o przygotowanie obronne ludności cywilnej i wojska.

Dodać też należy, że poszukiwane przez Polskę gwarancje bezpieczeństwa wiązane są z ogólnym bezpieczeństwem Starego Kontynentu, z obecnie istniejącymi strukturami NATO i UZE. Nie zwalnia to jednak naszego narodu od wysiłków na rzecz troski o skuteczność własnego - narodowego bezpieczeństwa i od patriotyczno-obronnych powinności obywatelskich. Powszechne uświadomienie tego faktu jest szczególnie ważne ponieważ okres wieloletniego pokoju, powstanie państwa obywatelskiego i brak współcześnie zagrożeń militarnych mogą rodzić postawy zwątpienia co do troski o potrzebę edukacji obronnej społeczeństwa. Dlatego też rola i dorobek humanistyki wojskowej, w tym zwłaszcza filozofii bezpieczeństwa i socjologii wojska, w wychowaniu obronnym społeczeństwa ma szczególne znaczenie.

W wychowaniu i kształtowaniu świadomości obronnej społeczeństwa szczególną rolę spełnia Akademia Obrony Narodowej i funkcjonujący w niej Instytut Nauk Humanistycznych. W głównym wysiłku edukacyjnym znaczące miejsce ma - z jednej strony - doskonalenie merytoryczne i metodyczne kadry Wojska Polskiego, organizującej i biorącej bezpośrednio udział w edukacji obronnej. Tworzenie warunków i możliwości zdobywania wiedzy w zakresie historii oraz teorii wychowania obronnego, psychologicznych aspektów okresu zagrożenia i ewentualnej obrony kraju, filozofii bezpieczeństwa i socjologii wojska oraz węzłowych problemów obronności i bezpieczeństwa państwa, a także współczesnych problemów edukacji dla bezpieczeństwa.

Celem studiów jest przygotowanie wysokokwalifikowanych kadr dowódczych i sztabowych Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Osiągnięcie

zakładanego celu kształcenia możliwe jest dzięki jedności kształcenia i wychowania oraz przestrzegania zgodności wykładanej teorii z praktyką i potrzebami obronności państwa i sił zbrojnych.

W aspekcie dotyczącym kształtowania świadomości obronnej społeczeństwa, zwłaszcza młodzieży, szczególne miejsce ma uświadamianie powinności wynikających z ustawy zasadniczej - prawa konstytucyjnego, które są i będą zapewne preferowane we wszystkich państwach. Nadto, życie współczesnego człowieka musi być bardziej świadome, wzbogacone o właściwe pojmowanie racji nadrzędnych. Wynika to z ogólnych przeobrażeń społecznych oraz tendencji do dużej autonomii podmiotowej, niosącej nową jakość rozwoju umysłowego, wzrostu aspiracji społecznych i osobistych, które nie mogą zacierać obywatelskich powinności konstytucyjnych.

W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Artykuł. 5. stwierdza się, co następuje: "Rzeczypospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodu oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju" I dalej, w Artykule. 85: "1. Obowiązkiem obywatela polskiego jest obrona Ojczyzny.

2. Zakres obowiązku służby wojskowej określa ustawa.

3. Obywatel, któremu przekonania religijne lub wyznaczone zasady moralne nie pozwalają na odbycie służby wojskowej, może być obowiązany do służby zastępczej na zasadach określonych w ustawie".

Znaczące jest w tym względzie powszechne uświadomienie, że obrona ojczyzny traktowana być musi szczególnie, z dużą odpowiedzialnością. Również to, że z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej wywodzi się jedynie podstawa tego obowiązku i odpowiedzialności za jego spełnienie. Należyte zaś jego wypełnianie wymaga określonego stanu świadomości i wiedzy, nie tylko żołnierzy, ludzi w mundurach, lecz ludzi młodych w wieku przedpoborowym oraz całego społeczeństwa. Stąd szczególna rola kadry zawodowej i jej przy-

gotowania do szerszego oddziaływania społecznego w imię obrony najważniejszych wartości narodowych, jak: zachowanie suwerenności, niepodległości i integralności terytorialnej.

W uświadamianiu potrzeb obronnych i zdobywaniu wiedzy przez studiujących oficerów - studentów studiów dyplomowych, kursów operacyjno-taktycznych i studiów podyplomowych Akademii Obrony Narodowej oraz kadre kierowniczą administracji państwowej studiującej na Podyplomowym Studium Obronności Państwa realizowanym w AON - zwraca uwagę to, że cele ogólne kształcenia wiązane są ściśle z dążeniem do zachowania suwerenności, niepodległości i integralności terytorialnej. Jak stwierdza się w "Założeniach polskiej polityki bezpieczeństwa" i założeniach "Strategii obronnej Rzeczypospolitej Polskiej", cele te realizowane są przez:

- przygotowanie, rozbudowę i utrzymywanie infrastruktury
- obronnej państwa;
- przygotowanie obronne społeczeństwa;
- działanie obronne i interwencyjne polskich sił zbrojnych podejmowane w potrzebie.

W toku wszystkich studiów priorytetowo traktowane jest więc kształtowanie racjonalnych postaw wobec problemów bezpieczeństwa i obronności oraz cech osobowo-zawodowych kadry Wojska Polskiego niezbędnych w organizowaniu działalności edukacyjnej. Służy temu również tworzenie warunków do zdobywania wiedzy oraz doskonalenia ważnych umiejętności poznawczych, analitycznych i dydaktycznych.

Przedmiot "Filozofia bezpieczeństwa i socjologia wojska" ma w procesie studiów szczególne znaczenie. Wynika to między innymi z miejsca, roli i zadań obydwu przedmiotów /filozofii i socjologii/ w systemie nauk humanistycznych oraz praktyce życia społecznego i wojskowego. Wynika także z potrzeby stosowania założeń metodologicznych oraz podstawowych katego-

rii filozoficznych i socjologicznych do analizowania najważniejszych problemów współczesności. Poza tym, rośnie rola filozofii i socjologii w systemie nauk oraz wychowaniu a także praktycznym zastosowaniu tych dziedzin wiedzy do wojskowych badań naukowych.

Przekazywanie treści nauczania jest tak pomyślane by uwzględniać najważniejsze zagadnienia współczesności oraz bliższej i dalszej przyszłości. Rozpoczyna się więc - na studiach dyplomowych - od realizacji tak ważnych tematów, jak:

- "Miejsce i zadania filozofii bezpieczeństwa i socjologii w systemie nauk i praktyce życia wojskowego";
- "Filozofia bezpieczeństwa wobec globalnych wyzwań współczesności",
- "Problemy bezpieczeństwa, wojny i pokoju w europejskiej myśli polemologicznej i irenologicznej",
- "Problemy bezpieczeństwa, wojny i pokoju w polskiej myśli filozoficznej i społecznej - wartości uniwersalne i narodowe".

Poza tym, podczas studiów analizowane są "Główne nurty współczesnej filozofii człowieka", a także "Problemy bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego w katolickiej nauce społecznej". Tematy te służą zgłębianiu głównych nurtów współczesnej antropologii filozoficznej i filozoficznych podstaw teorii oraz praktyki bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego. Zwiększają wrażliwość studiujących na podmiotowe traktowanie człowieka /żołnierza/, poszanowanie jego godności, praw i wolności we współczesnych warunkach społecznych i służby wojskowej. Dużą rangę i znaczenie nadaje się pogłębianiu i zrozumieniu podstawowych wartości katolickiej nauki społecznej jako podstawy współczesnej filozofii bezpieczeństwa. Dodać należy, iż studiowanie i zgłębianie wybranych koncepcji bezpieczeństwa, wojny i pokoju w dziejach współczesnej, w tym katolickiej myśli filozoficznej sprzyja rozwijaniu wrażliwości i odpowiedzialności - nie tylko studiujących oficerów

w Akademii Obrony Narodowej - za sprawy bezpieczeństwa osobowego oraz wspólnego w nowych warunkach ustrojowych Rzeczypospolitej Polskiej.

W ogólnej konstatacji przedmiotowej dodać też należy, że problemy bezpieczeństwa, w tym bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego zajmowały też wiele miejsca w filozofii nowożytnej, która chciała służyć ulepszeniu i wzbogacaniu życia, burzeniu skostniałych struktur społecznych oraz eliminowaniu z otoczenia człowieka negatywnych zjawisk, które zagrażają ogólnemu bezpieczeństwu i ludzkiej godności. Także we współczesnym świecie występuje wiele zagrożeń, w tym i wojny, które są przedmiotem zainteresowania zarówno polityków, wojskowych, ludzi nauki, jak też całych społeczeństw. Nic więc dziwnego, że poszukuje się dziś gwarancji bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego oraz dąży się usilnie do likwidacji źródeł niepokoju wywoływanego możliwościami pojawiania się wciąż nowych zagrożeń /choćby ekonomicznych, społecznych, politycznych, militarnych, ekologicznych i innych/ oraz różnego rodzaju napięć - nie wyłączając wojen lokalnych, które występują w Europie.

Eksponując powyższe kwestie wskazać należy, że również filozofowie współcześni, często podzieleni na wiele szkół, kierunków, nurtów itp. wiele uwagi poświęcili sprawom perspektyw rozwojowych świata, kierunków i mechanizmów jego rozwoju, roli i miejsca człowieka w przeobrażeniach ekonomicznych, społecznych, politycznych i kulturowych usiłując odkryć i wskazać drogi i środki mogące zagwarantować bezpieczeństwo i szczęście ludzi. Warto też odnotować istotny wkład w walce o pokój, sprawiedliwość, wolność i miłość - wartości determinujące między innymi bezpieczeństwo ludzi - filozofów chrześcijańskich, którzy kwestie te ujmowali w wymiarach jednostkowych i wspólnych, transcendentnych i doczesnych, dążąc do ochrony "osoby ludzkiej" przed zagrażającymi jej niebezpieczeństwami cywilizacyjnymi i kulturowymi.

Konkludując, można i należy powiedzieć, że wykładana i rozwijana

filozofia bezpieczeństwa jest swoistym podejściem do rzeczywistości społecznej oraz próbą kompleksowego ujmowania najważniejszych problemów i wyzwań współczesności. Zajmuje dziś również należne miejsce w filozofii współczesnej - w tym, w filozofii zastosowanej i rozwijanej w AON. Na podkreślenie zasługuje również to, że w Akademii Obrony Narodowej powstał i wprowadzony został do naukowej analizy i obiegu, zasługą pła profesora dra hab. Ryszarda ROSY, przedmiot o nazwie "Filozofia bezpieczeństwa", który uzyskał obywatelstwo we współczesnej nauce i dydaktyce. Znamionym tego wyrazem jest praca Ryszarda Rosy, *Filozofia bezpieczeństwa*, Warszawa 1995.

Natomiast w przedmiocie socjologii wojska bardzo ważne i istotne poznawczo jest ukazywanie kierunków zmian - w tym dotyczących współczesnej armii, bezpieczeństwa i obronności - zachodzących w Polsce na tle porównawczym z innymi państwami. Dotyczy to również nauczania i dostrzegania prawidłowości tych zmian oraz problemu integracji europejskiej i bezpieczeństwa zbiorowego w ramach Sojuszu Północnoatlantyckiego /NATO/. Poza tym, ukazywane jest funkcjonowanie współczesnych armii w państwach demokratycznych, ze szczególnym uwzględnieniem nowego problemu badawczego i poznawczego, jakim jest między innymi zwierzchnictwo i cywilna kontrola nad armią. Dodać w tym miejscu należy, że dotychczas nie wyjaśniano istoty tego problemu, tak jak i nie opisywano innych, ważnych problemów socjologii wojska. Dyskutując np. - w publikacjach wojskowych i cywilnych - na temat tej kontroli, łączono ją /co prawda/ z transformacją struktur obrony w państwie demokratycznym, lecz pomijany był aspekt powiązania czterech obszarów: reformy obrony; kształtowania od podstaw stosunków cywilno-obronnych; zwierzchnictwa nad armią; kontroli demokratycznej. Lukę tę wypełnia opracowany i wprowadzony podręcznik akademicki "Wybrane problemy socjologii wojska. Część I, Pod red. pła prof. dra hab. Jerzego Kunikowskiego, AON, Warszawa 1998.

Realizowany w uczelni przedmiot socjologii wojska rozpoczyna się od tak znaczących tematów, jak: "Socjologiczne problemy transformacji systemowej w Polsce"; "Socjologiczna analiza zagrożeń i ich wpływ na funkcjonalność systemu bezpieczeństwa narodowego" oraz "Kierunki zmian społecznych w Polsce. Armia w systemie demokratycznym Rzeczypospolitej Polskiej".

Problematyka socjologiczna jest szczególnie ważna dzisiaj, gdy doskonałe jest bezpieczeństwo narodowe oraz odnotowywany jest bezpośredni wpływ przeobrażeń społecznych i ekonomicznych na obronność państwa i Siły Zbrojne RP - w aspekcie ich dalszego rozwoju. Dlatego też podczas studiów ważne poznawczo i edukacyjnie są stawiane zagadnienia związane, między innymi: z demokratyzacją procesów i cywilną kontrolą nad armią; z kształtowaniem i rozwojem systemu obronnego i społecznego wojska /w tym właściwości i funkcje tychże systemów/; z nowymi funkcjami armii oraz ich dopełnianiem poprzez rozszerzanie współpracy z innymi armiami oraz udział w misjach i operacjach pokojowych Organizacji Narodów Zjednoczonych; kształtowaniem wartości osobowo-zawodowych kadry, żołnierzy zasadniczej służby wojskowej i pracowników cywilnych Wojska Polskiego oraz właściwych stosunków międzyludzkich w służbie. Ten aspekt problemu odnoszony jest zazwyczaj do: etycznego systemu wartości i postępowania ludzi, kultury ich współżycia, postępowania przełożonego w stosunku do innych ludzi, oraz postępowania żołnierzy zawodowych i zasadniczej służby wojskowej względem siebie.

Poza tym, ujmując kompleksowo aspekt nowoczesności sił zbrojnych, zasługą socjologii wojska /zwłaszcza tematów, gdzie ujmuje się system społeczny wojska/ jest dostosowywanie myślenia studiujących do potrzeb współczesności i przyszłości. Czyli takiego widzenia systemu obronnego a w nim nowoczesności sił zbrojnych, w którym nie "demonizuje się roli maszyn", lecz widzi się stosownie miejsce i rolę techniki wojennej /uzbrojenia/, spraw-

ności, kompatybilności i skuteczności systemów dowodzenia itp. Jednocześnie wiąże się powyższe kwestie z aspektami społeczno-podmiotowymi w wojskach, czyli dobrym przygotowaniem człowieka oraz całą sferą dobrych stosunków cywilno-wojskowych, a także właściwym kształtowaniem stosunków międzyludzkich panujących w jednostkach wojskowych, sztabach i dowództwach wszystkich szczebli oraz Instytucjach Centralnych Ministerstwa Obrony Narodowej.

Do ważnych zagadnień edukacyjnych i badawczych socjologii wojska zaliczone są także: rozwój i funkcjonowanie armii; problem roli armii w społeczeństwie demokratycznym; socjologia struktur, procesów i ról organizacyjnych w wojsku oraz cechy władzy dowódczej i formy jej legitymizacji. Tu bowiem ważne są nie tylko względy formalne, związane na przykład z uprawnieniami przełożonego - lecz również, społeczne widzenie sił zbrojnych, uzasadnienie ich istnienia oraz odzwierciedlanie pełnionych funkcji i zadań w świadomości społecznej.

Oprócz tego w procesie dydaktycznym wyłaniają się tak ważne zagadnienia, jak: socjologiczna charakterystyka wojska jako grupy społecznej i armii zawodowej; stosunki społeczne wewnątrz armii, zwłaszcza wojskowy system władzy i zależności; problem hierarchii społecznej i adaptacji; oraz zagadnienia związane z organizacją formalną, nieformalną i przywództwem.

Dodać należy ponadto, że w organizacjach tworzonych celowo - a taką jest właśnie armia - istotną rzeczą jest wypracowywanie i kształtowanie określonych wartości związanych z wykonywaniem zadań. W odniesieniu do sygnalizowanych wcześniej przeobrażeń o charakterze ogólnym, które ujmuje filozofia, odnotowania wymaga podejmowana interpretacja przebudowy systemu obronnego RP, który nie ogranicza się tylko do sił zbrojnych. Niezależnie jednak od tego, w socjologicznych analizach systemu obronnego, który ma charakter nadrzędny w odniesieniu do innych systemów występujących w wojsku, na podkreślenie zasługuje zwłaszcza to, że system obronny RP

tworzą zarówno elementy organizacyjne, ludzkie, jak i materiałowe /w tym techniczne i technologiczne/, działające na rzecz obronności. Poza tym elementy te są ze sobą powiązane i współdziałające. Efektywne funkcjonowanie zapewniane jest wówczas, gdy poprzez owe współdziałanie zapewnia się integrację potencjału obronnego z przygotowaną administracją i gospodarką oraz odpowiednio zorganizowanym i przygotowaniem obronnym społeczeństwa.

Dlatego też szczególną rolę i znaczenie nadaje się edukacji obronnej na wszystkich kierunkach studiów. Dotyczy to zwłaszcza realizacji zajęć z przedmiotu "Filozofia bezpieczeństwa i socjologia wojska" na Zaocznym Podyplomowym Studium Obronności Państwa oraz zajęć na Podyplomowym Studium Operacyjno- Strategicznym. Tu bowiem zakres wiedzy studiujących, tak kadr administracji państwowej, jak i oficerów, również z armii innych państw /np. Czech, Republiki Federalnej Niemiec, Litwy/ jest znacznie szerszy. Idzie bowiem o to, że współczesna kadra kierownicza administracji państwowej tworzy warunki niezbędne do przygotowania oraz działania sił zbrojnych, a także przetrwania narodu w czasie zagrożenia i wojny. Funkcjonuje bowiem w takich ogniwach, jak:

- ochrona struktur państwa, tworzona przez organa resortów administracji i spraw wewnętrznych, wymiaru sprawiedliwości, tj. Policję, Urząd Ochrony Państwa /UOP/, Straż Graniczną, Wojska MSW, sądy, prokuraturę;
- gospodarczo-obronnych, odpowiedzialnych za przygotowanie i utrzymanie gospodarki na poziomie umożliwiającym produkcję i świadczenie usług stosownie do potrzeb obronnych państwa;
- ochrony ludności, tworzonych przez Obronę Cywilną Kraju, jednostki straży pożarnej, straży miejskich oraz siły i środki resortów: zdrowia, ochrony środowiska, a także /częściowo/ innych resortów i nowych

województw. Zapewniają one ochronę ludności przed skutkami katastrof i klęsk żywiołowych, a także wojny, stwarzając również warunki przetrwania narodu i dorobku kulturalnego;

- społeczno-obronnych, przeznaczonych do realizacji rzeczywistych i edukacyjnych zadań na rzecz obronności.

Natomiast przygotowywani w ramach Podyplomowego Studium Operacyjno-Strategicznego oficerowie doskonaleni są z myślą objęcia wyższych stanowisk służbowych w dowództwach i sztabach, a także dla rodzajów wojsk, rodzajów sił zbrojnych i Instytucji Centralnych Ministerstwa Obrony Narodowej. W związku z tym rośnie ranga filozofii bezpieczeństwa oraz socjologii ogólnej i wojska nie tylko w nauczaniu humanistycznym, ale także systemowym ujmowaniu zagadnień bezpieczeństwa, ukazywaniu zagrożeń współczesności oraz etycznych problemów walki zbrojnej i prawa humanitarnego. Poza tym, dużą uwagę przywiązują zarówno wykładowcy, jak i studiujący oficerowie do społecznego uznawania powinności obronnych, obowiązujących uregulowań normatywnych oraz motywacji obronnej i służby wojskowej. Problematykę tę przybliżyła zwłaszcza temat "Społeczeństwo polskie wobec spraw bezpieczeństwa, obronności i służby wojskowej /w świetle badań socjologicznych/". Chodzi bowiem o to, by zarówno pracownik administracji państwowej, jak studiujący oficer - zwłaszcza przyszły kierownik i dowódca, miał pełną orientację w zróżnicowanych systemach wartości ludzi młodych, w odniesieniu do wypełniania powinności obronnych.

Podobnie intencje programowe zawarte są przy realizacji przedmiotu "Filozofia bezpieczeństwa i socjologia wojska" na wszystkich innych kursach stacjonarnych - Kursach Operacyjno- Taktycznych i Zaocznym Podyplomowym Studium Pedagogiki. Tu ukazuje się również miejsce i rolę przedmiotów przy analizowaniu globalnych i regionalnych wyzwań współczesności, problemów bezpieczeństwa, wojny i pokoju, a także miejsce i rolę armii w sys-

temie demokratycznego państwa - ze szczególnym uwzględnieniem warunków polskich.

Duże znaczenie edukacyjno-obronne a także epistemologiczne mają również takie tematy, jak: "Moralne uzasadnienie obrony koniecznej, służby wojskowej i wojny sprawiedliwej" oraz "Czynniki kształtowania moralności w wojsku. Ewolucja uznawanych systemów wartości, norm i motywacji". Problemy te odnotowywane są również z uwagą i zainteresowaniem przez kadre administracji państwowej gdyż pozwalają na to, by w przyszłości ugruntowywać w społeczeństwie przekonanie o konieczności obronnej, szczególnej wartości służby wojskowej i moralnym uzasadnieniu wszelkich działań zapewniających bezpieczeństwo i rozwój człowieka jako podmiotu oraz współczesnego społeczeństwa postrzeganego również jako zbiorowości narodowej, terytorialnej, kulturowej itp.

Generalnie rzecz ujmując stwierdzić należy, iż ze względów edukacyjnych i poznawczych szczególną rolę nadaje się przekazywaniu treści nauczania. Realizuje się to metodami zapewniającymi rozwijanie wiedzy, umiejętności i wyobraźni, a także horyzontów myślowych studentów oraz kształtowania ich umiejętności w analizowaniu zjawisk społecznych, ekonomicznych i militarnych. Rzeczą ważną jest również to, że w ramach kształcenia przedmiotowego mieści się ponadto kształtowanie cech osobowo-zawodowych oficera niezbędnych w pracy dowódczej i wychowawczej.

Uwzględniając natomiast wykonawstwo zadań, a także związane z tym współdziałanie oficerów po zakończeniu studiów - dostrzegać należy w przedmiocie filozofii i socjologii jeszcze inne właściwości motywacyjne. Na przykład; występowanie i kształtowanie poczucia odpowiedzialności, przynależności do grupy oraz "własnej wartości i ważności" w funkcjonowaniu sił zbrojnych. Ma to również ścisły związek ze świadomością posiadania własnej etyki zawodowej oraz spełniania określonej misji edukacyjnej i obronnej względem społeczeństwa, narodu i państwa.

3. ZNACZENIE EDUKACJI OBRONNEJ W PRZYGOTOWANIU KADR WOJSKOWYCH I CYWILNYCH W ŚWIETLE NAUK HUMANISTYCZNYCH

3.1. Wychowanie obronne społeczeństwa w okresie transformacji ustrojowej

Transformacja ustrojowa w Polsce, a wraz z nią dokonujące się przemiany polityczno-gospodarcze spowodowały szereg zmian w dotychczas funkcjonującym systemie związanym z edukacją obronną w naszym państwie.

Celem niniejszego podrozdziału jest analiza funkcjonujących rozwiązań strukturalnych, organizacyjnych i prawnych w zakresie kierowania edukacją obronną III Rzeczypospolitej.

Zgodnie z obowiązującym na dzień dzisiejszy prawem w Polsce funkcjonuje pięć ośrodków decyzyjnych zajmujących się kierowaniem edukacją obronną. Należą do nich Komitet Obrony Kraju /KOK/, Urząd Rady Ministrów /URM/, Ministerstwo Obrony Narodowej /MON/, Ministerstwo Edukacji Narodowej /MEN/ oraz powołane Ustawą Sejmu z 21 czerwca 1996 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji /MSWiA/. Natomiast odpowiedzialność za działania związane z praktycznym przygotowaniem ludności do działań związanych z umiejętnym zachowaniem się podczas różnego rodzaju klęsk zarówno czasu pokoju, jak i wojny, obciąża trzy ministerstwa i cztery organy centralne.⁷

Ośrodkiem, który w istotny sposób wpływa na obronność kraju, jest Komitet Obrony Kraju. W ramach powszechnego obowiązku obrony zajmuje się on ustalaniem, kontrolą i koordynacją zadań dla: ministrów, wojewodów, burmistrzów /prezydentów/ i wójtów oraz organizacji społecznych, podmiotów gospodarczych i innych jednostek organizacyjnych. Ponadto ustala zało-

⁷ Por. F. Dela, „Najwyższy czas budować nowe”. Wystąpienie na naradzie z szefami wojewódzkich inspektoratów OC. Warszawa 14.02.1997 r.

zenia organizacyjne dla formacji obrony cywilnej i jednostek zmilitaryzowanych. W ramach posiadanych uprawnień KOK odpowiada za przygotowanie do działalności obronnej kadry kierowniczej administracji rządowej i samorządowej.

Istotną rolę w tym zakresie spełnia uchwała Nr 4/85 Komitetu Obrony Kraju z dnia 29 czerwca 1985 r. w sprawie szkolenia obronnego kadr kierowniczych i pracowników aparatu wykonawczego /Dziennik Urzędowy Komitetu Obrony Kraju z 1985 r. Nr 4, poz. 28/.

W wyniku analizy corocznych „Wytycznych KOK w sprawie doskonalenia systemu obronnego Państwa”, należy stwierdzić, iż w zakresie edukacji obronnej kadr kierowniczych administracji rządowej i samorządowej KOK ogranicza się tylko do wydawania ogólnych wytycznych do szkolenia doskonalącego oraz jego weryfikacji i kontroli.

Zaistniałe zmiany społeczno-polityczne spowodowały sygnowane przez Prezydenta RP „Założenia polskiej polityki bezpieczeństwa”, a w związku z tym przyjęte w listopadzie 1992 r. przez KOK założenia - „Polityka bezpieczeństwa, strategia obronna RP”. Dokumenty te zainicjowały prace związane z edukacją obronną kadr administracji publicznej. W ich wyniku Rada Ministrów w dniu 4.10.1994 r. podjęła Uchwałę nr 72 w sprawie szkolenia obronnego kadr administracji publicznej.

Przyjęta uchwała Nr 72 Rady Ministrów dotyczy uruchomienia w Akademii Obrony Narodowej /począwszy od roku akademickiego 1994/1995/ Wyższych Kursów Obronnych, „w celu zapewnienia niezbędnego przygotowania obronnego kadr kierowniczych administracji rządowej i samorządowej” /jak stanowi o tym preambuła tego aktu normatywnego/. Przewiduje ona, że w szkoleniu na Wyższych Kursach Obronnych uczestniczą: ministrowie, sekretarze i podsekretarze stanu, kierownicy urzędów centralnych, dyrektorzy generalni i wyznaczeni dyrektorzy departamentów /komórek równorzędnych/ ministerstw i urzędów centralnych, wojewodowie,

wicewojewodowie oraz wyznaczeni dyrektorzy /kierownicy/ wydziałów /komórek organizacyjnych/ wchodzących w skład urzędów wojewódzkich. Do udziału w szkoleniu zaprasza się również prezydentów miast wojewódzkich.. Celem edukacji obronnej w ramach kursu jest:

- kształtowanie u osób objętych edukacją świadomości obronnej i pogłębianie ich umiejętności w zakresie kierowania i zarządzania - w czasie podwyższania gotowości obronnej Państwa i w czasie wojny - oraz doskonalenie znajomości zadań w zakresie obronności;
- nabywanie i zgrywanie umiejętności współdziałania organów i podległych jednostek organizacyjnych w planowaniu i realizacji zadań obronnych;
- weryfikowanie ustalonych rozwiązań w zakresie obronności.

Natomiast podstawowymi formami edukacji obronnej, zgodnie z założeniami ustawowymi są:

1. udział w szkoleniu strategiczno-obronnym;⁸
2. włączenie problematyki obronnej do programów szkolenia, doskonalenia lub doskonalenia kwalifikacji pracowników w formach pozaszkolnych;⁹
3. wyodrębnione wewnętrzne szkolenie obronne kadr /w resortach i województwach/;¹⁰
4. wyższe kursy obronne w Akademii Obrony Narodowej.¹¹

W ramach prowadzonych zajęć, na dzień dzisiejszy, realizowane są przede wszystkim dwie ostatnie formy /3 i 4 /.

⁸ Tę formę szkolenia regulują przepisy Uchwały KOK Nr Pf 4/85 z dnia 29 czerwca 1985 r. w sprawie szkolenia obronnego kadr kierowniczych i pracowników aparatu wykonawczego /Dz. Urz. KON Nr 4, poz. 28/.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tę formę reguluje Uchwała nr 72 Rady Ministrów z dnia 4 października 1994 r. w sprawie szkolenia obronnego kadr kierowniczych administracji publicznej /M.P. Nr 56, poz. 482/.

Celem organizowanych zajęć z wewnętrznego szkolenia obronnego jest:

- ⇒ zapoznanie z ustalonymi dla danego stanowiska służbowego zadaniami obronnymi oraz zasadami i trybem ich realizacji, a także przepisami normatywno-prawnymi w zakresie obronności - w ramach ogólnobronnych zajęć zbiorowych.
- ⇒ doskonalenie lub sprawdzenie umiejętności wykonywania /rozwiązywania/ zadań obronnych w założonych ćwiczebnie sytuacjach oraz usprawnienie pracy zespołowej poszczególnych komórek organizacyjnych - w ramach specjalistycznych ćwiczeń, gier decyzyjnych i treningów.
- ⇒ doskonalenie rozwiązań i wykonywania zadań w procesie podwyższania gotowości obronnej państwa oraz funkcjonowania wojennego systemu kierowania, a także zgrywanie działań najważniejszych ogniw struktur organizacyjno - funkcjonalnych poszczególnych resortów i województw - w ramach resortowych i wojewódzkich ćwiczeń kompleksowych.

Istotne znaczenie dla zdobywania wiedzy obronnej przez przyszłych pracowników administracji publicznej ma wprowadzenie tematyki obronnej przez wyższe uczelnie cywilne. Przykładem jest utworzenie Podyplomowego Studium Bezpieczeństwa Narodowego przy Instytucie Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Studium powstało na mocy porozumienia zawartego między rektorem UW, szefem BBN i MON w dniu 25.04.1995 r. Utworzenie Studium ma na celu kształcenie i specjalistyczne przygotowanie absolwentów UW dla potrzeb kadrowych instytucji centralnych odpowiedzialnych za bezpieczeństwo państwa. Nadzór merytoryczny nad Studium sprawuje Rada Wydziału za pośrednictwem Rady Programowej w składzie:

- ⇒ Szef Biura Bezpieczeństwa Narodowego;

⇒Sekretarz Stanu - I zastępca Ministra Obrony Narodowej i mianowany przez niego przedstawiciel:

⇒Dyrektor Instytutu Stosunków Międzynarodowych, Kierownik Studium Bezpieczeństwa Narodowego.

Studia mają charakter wieczorowy i realizowane są na zasadzie studiów równoległych /jednocześnie z dziennymi/. Trwają rok i obejmują dwa semestry. Uczestniczą w nich studenci, którzy ukończyli IV rok studiów dziennych na kierunkach: społecznym i humanistycznym.

Kolejnym organem wpływającym na edukację obronną w Polsce jest Urząd Rady Ministrów /URM/, który zgodnie z ustawą o powszechnym obowiązku obrony RP, kieruje kolejnymi /trzema/ ogniwami systemu edukacji obronnej, tj. obroną cywilną /OC/, jednostkami zmilitaryzowanymi oraz powszechną samoobroną ludności. W myśl tej ustawy URM określa:

- zadania, obowiązki, uprawnienia dla organów administracji państwowej, zasady współdziałania w zwalczaniu klęsk żywiołowych oraz ogólne zasady tworzenia formacji obrony cywilnej;
- zadania związane ze szkoleniem teoretycznym i praktycznym, prowadzeniem kontroli oraz zasady wyposażania jednostek zmilitaryzowanych;
- zasady i wymiar szkolenia podstawowego oraz czas ćwiczeń praktycznych w ramach powszechnej samoobrony ludności.

Kierowanie przez Radę Ministrów edukacją obronną w wymienionych ogniwach systemu posiada charakter tylko formalny, polegający na prawnym uregulowaniu zasad, organizacji i przebiegu szkolenia. Praktycznie URM kieruje bezpośrednio szkoleniem jednostek zmilitaryzowanych. Natomiast w formacjach OC bezpośrednimi organizatorami szkolenia do końca 1996 r. byli: resort Obrony Narodowej oraz inni ministrowie i wojewodowie w zakresie ustalonym przez URM. Od 1 stycznia 1997, zgodnie z Ustawą o urzędzie MSWiA, na podstawie art. 3. ppkt 2, Urząd ten przejął nadzór nad działalno-

ścią obrony cywilnej. Wobec niejednoznaczności uregulowań prawnych decyzja ta nie usprawniła funkcjonującego systemu edukacji obronnej społeczeństwa.

Kwestie związane ze szkoleniem prowadzonym w ramach jednostek zmilitaryzowanych regulują:

- przepisy art. 174 - 188 powołanej wyżej ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej;
- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 marca 1993 r. w sprawie nadawania przydziałów organizacyjno-mobilizacyjnych do jednostek przewidzianych do militaryzacji i jednostek militaryzowanych oraz powoływanie osób do odbycia ćwiczeń w jednostkach przewidzianych do militaryzacji, stanowiące akt wykonawczy do tej ustawy (Dziennik Ustaw Nr poz. 87);
- uchwała Nr 02/89 Komitetu Obrony Kraju z dnia 4 sierpnia 1989 r. w sprawie militaryzacji (Dziennik Urzędowy Komitetu Obrony Kraju Nr 16, poz. 114 - przedruk w Dzienniku Rozkazów Tajnych MON z 1989 r. pod poz. 011).

Zgodnie z obowiązującymi przepisami jednostki organizacyjne, które mają być objęte militaryzacją ustala Rada Ministrów. O jednostkach takich mówimy wówczas jako o jednostkach przewidzianych do militaryzacji. Rada Ministrów może też, w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny, zdecydować o objęciu właśnie tych jednostek militaryzacją. W takim wypadku jednostki przewidziane do militaryzacji stają się z mocy prawa jednostkami zmilitaryzowanymi, a osoby posiadające przydział organizacyjno-mobilizacyjny do tych jednostek rozpoczynają pełnienie służby w jednostkach zmilitaryzowanych. Zatem podstawową formą organizacyjną militaryzacji jest jednostka zmilitaryzowana. W czasie pokoju natomiast, w ramach przygotowań obronnych, w jednostkach przewidzianych do militaryzacji prowadzi się przygotowania organizacyjno-mobilizacyjne obejmujące również problematykę szko-

lenia. Poziom wykszolenia stanów osobowych jednostek przewidzianych do militaryzacji jest bowiem istotnym czynnikiem zdolności zarówno do formowania, jak i następnie działania jednostek zmilitaryzowanych.

Osobom, które przewiduje się powołać do służby w jednostkach zmilitaryzowanych, mogą być nadawane w czasie pokoju przydziały organizacyjno-mobilizacyjne do tych jednostek. Przydziały takie nadaje się również po objęciu militaryzacją określonych jednostek organizacyjnych. Przydziały organizacyjno-mobilizacyjne mogą być nadawane mężczyznom, którzy nie ukończyli 60 lat życia i kobietom, które nie ukończyły 50 lat życia. Po objęciu militaryzacją ustalonych jednostek organizacyjnych przydziały do tych jednostek nadaje się również osobom, które nie osiągnęły wieku emerytalnego.

Osoby, którym nadano przydziały organizacyjno-mobilizacyjne, są obowiązane do odbywania ćwiczeń w jednostkach przewidzianych do militaryzacji w czasie wolnym od pracy w wymiarze do 15 dni w roku, w tym nie więcej niż 5 dni ustawowo wolnych od pracy. Rada Ministrów została upoważniona ustawowo do określenia, w drodze rozporządzenia, jednostek organizacyjnych, do których osoby posiadające przydziały organizacyjno-mobilizacyjne mogą być powoływane do odbywania ćwiczeń w wymiarze przewidzianym dla odbywania ćwiczeń wojskowych przez żołnierzy rezerwy (art. 104 ustawy). Według tych zasad czas trwania ćwiczeń w jednostkach przewidzianych do militaryzacji może trwać łącznie do 90 dni w ciągu roku, a w wypadkach uzasadnionych względami zapewnienia obrony lub bezpieczeństwa państwa, Rada Ministrów może, w drodze rozporządzenia, przedłużyć czas trwania ćwiczeń o okres nie przekraczający łącznie 30 dni w ciągu roku. Ustawa przewiduje, że liczbę osób powoływanych w roku kalendarzowym do odbycia ćwiczeń w jednostkach przewidzianych do militaryzacji, określa corocznie Rada Ministrów (w drodze tzw. uchwały

kontyngentowej). Przeprowadzenie ćwiczeń w jednostkach przewidzianych do militaryzacji zarządza Prezes Rady Ministrów.

Przyjmując, że jednym z celów edukacji obronnej społeczeństwa jest szkolenie w ramach jednostek przewidzianych do militaryzacji, to osiągnięcie tego celu wymaga poszukiwania takich rozwiązań, które zapewnią maksymalną efektywność szkolenia. Stąd też, sądzić należy, iż efektów tego szkolenia należy szukać w strukturach organizacyjnych i aktach prawnych.

W świetle obowiązujących przepisów jednostki zmilitaryzowane można powoływać dwojako:

- po pierwsze: w drodze objęcia militaryzacją istniejącej w czasie pokoju jednostki organizacyjnej /np.: zakład pracy/;
- po drugie: w wyniku utworzenia na bazie wytypowanej jednostki gospodarczej - nowej jednostki.

Taki układ budzić może pewne wątpliwości w zakresie istoty, jak i nazewnictwa. Otóż w czasie pokoju, a więc w okresie przygotowań obronnych mówimy o jednostkach przewidzianych do militaryzacji, które to w razie ogłoszenia mobilizacji i na, okres wojny będą jednostkami zmilitaryzowanymi. Stąd wątpliwość, czy jednostka organizacyjna stanowiąca bazę dla formowanej jednostki zmilitaryzowanej, może czy też musi być objęta militaryzacją? Jaka w tym przypadku ma być rola organu samorządowego, na terenie którego, tego typu podmioty gospodarcze /jednostki/ występują?

Nie wnikając w genezę tego pojęcia, w odniesieniu do procesu szkolenia, chodzi tu w istocie o jednostkę organizacyjną stanowiącą bazę formowania specjalnie tworzonej jednostki zmilitaryzowanej. Jak wcześniej podkreślono w obrębie jednostek specjalnie tworzonych koncentruje się problematyka szkolenia praktycznego, a więc główne aspekty organizacji i przeprowadzania ćwiczeń. Na podstawie dokumentacji planistyczno-kontrolnej¹² z lat

¹² Sekretariat KOK: „Plan kontroli kompleksowych wykonywania zadań w zakresie obronności”, Sztab Generalny WP: „Plan kontroli gotowości mobilizacyjnej i ćwiczeń mobilizacyjnych w siłach zbrojnych”.

1986 - 1991 zauważa się, że w prowadzonych wówczas ćwiczeniach ogólnobronnych najczęściej brały udział jednostki typu: oddziały odbudowy mostów, oddziały budowy dróg, oddziały przepraw promowych, oddziały inżynierskiej rozbudowy terenu oraz szpitale garnizonowe i oddziały remontowe. Były to więc jednostki należące do grupy specjalnie tworzonych, przeznaczonych do wykonywania określonych zadań obronnych.

W rozpatrywanym przedziale czasowym nie planowano natomiast oraz nie organizowano ćwiczeń w grupie istniejących jednostek przewidzianych do militaryzacji. Należy w tym miejscu zauważyć, że na ogół jednostkami takimi są zakłady produkcyjne, których załogę stanowi personel o kwalifikacjach niezbędnych do utrzymania procesu produkcji lub prowadzenia działalności usługowej. Ze względów formalnych jednak, w razie zamiaru przeprowadzenia ćwiczeń w tego typu jednostkach, szkoleniem można objąć jedynie tą część załogi, której nadano przydziały organizacyjno-mobilizacyjne. Zatem w szkoleniu programowym nie biorą udziału ci pracownicy, którzy są żołnierzami rezerwy na przydziałach mobilizacyjnych lub są poborowymi albo funkcjonariuszami. Pomijając aspekty dotyczące zasadności i celowości ćwiczeń organizowanych w obrębie istniejących jednostek przewidzianych do militaryzacji, efektywność szkolenia w tej grupie jednostek wydaje się być znikoma, głównie z powodu ograniczonych możliwości objęcia procesem szkolenia całości stanu osobowego w poszczególnych zakładach pracy. Świadczą o tym przykłady z przełomu lat 1981-1982 i późniejszych, kiedy to w związku z obowiązywaniem stanu wojennego, objęto militaryzacją szereg istniejących jednostek przewidzianych do militaryzacji. Posunięcie to nie spełniło jednak oczekiwań co do zwiększenia dyscypliny i wydajności pracy w kluczowych dziedzinach gospodarki. Również na początku lat 90-tych podejmowane były próby organizowania ćwiczeń w grupie istniejących jednostek przewidzianych do militaryzacji. Wówczas jednak zasadniczym celem tego przedsięwzięcia było utrzymanie ciągłości produkcji i świadczenia usług

w strajkujących zakładach pracy. Jednakże, w wyniku analizy uwarunkowań formalnoprawnych, a także przewidywanych skutków społecznych faktycznej militaryzacji przedsiębiorstw produkcyjnych, ostatecznie odstąpiono od tego zamiaru. Dotyczyło to głównie takich obszarów jak: wydobywanie węgla, wytwarzanie energii oraz zapewnienie drożności transportu.

Z powyższego wynika, że realizacja szkolenia praktycznego w jednostkach przewidzianych do militaryzacji znajduje swoje uzasadnienie jedynie w odniesieniu do grupy jednostek specjalnie tworzonych. W trakcie ćwiczeń prowadzonych w tego typu jednostkach następuje bowiem sprawdzenie całości kształtu przygotowań organizacyjno-mobilizacyjnych, jak również praktycznej realizacji przedsięwzięć związanych z formowaniem jednostki przewidzianej do militaryzacji.

3.2. Cele i treści kształcenia w wychowaniu obronnym młodzieży

Kolejnym ośrodkiem decyzyjnym z zakresu edukacji obronnej jest Ministerstwo Edukacji Narodowej, które jest bezpośrednim organizatorem i koordynatorem wszelkich przedsięwzięć związanych z edukacją młodzieży /w tym przysposobienie obronne/. Działalność ministerstwa w zakresie szkolenia obronnego młodzieży normują przepisy prawne:

- art. 166 i 167 ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej;
- wydane na jej podstawie zarządzenie Nr 36 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 października 1992 r. w sprawie rodzajów szkół, których uczniowie podlegają obowiązkowi odbywania przysposobienia obronnego i zasad organizacji zajęć przysposobienia obronnego w szkołach (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Edukacji Narodowej Nr 8, poz. 38).

Stosownie do postanowień ustawy, młodzież uczęszczająca do szkół ogólnokształcących i zawodowych podlega obowiązkowi odbywania

przysposobienia obronnego, które jest obowiązkowym przedmiotem nauki objętym programem nauczania szkoły. Ustawa upoważniła Ministra Edukacji Narodowej do określenia (w porozumieniu z szefem Obrony Cywilnej Kraju) rodzajów szkół, których uczniowie podlegają obowiązkowi odbywania przysposobienia obronnego, a w porozumieniu z Ministrem Obrony Narodowej -programy przysposobienia obronnego oraz organizację jego odbywania.

Powyższe zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej przewiduje, iż obowiązkowi odbywania przysposobienia obronnego podlegają uczniowie publicznych i niepublicznych szkół ponadpodstawowych wszystkich typów. Przysposobienie obronne jest obowiązkowym, odrębnym przedmiotem nauki realizowanym zgodnie z planem i programem nauczania, w wymiarze jednej godziny tygodniowo w I i II klasie. Dla chłopców będących uczniami klas drugich może być ono realizowane również w formie tygodniowego obozu wakacyjnego. Uczestnictwo w obozie jest równoznaczne z wypełnieniem obowiązku odbycia przysposobienia obronnego. Zarządzenie dopuszcza również inne formy realizacji przysposobienia obronnego, po uzyskaniu zgody właściwego kuratora.

Przedstawicielem Ministra w zakresie spraw obronnych realizowanych przez ministerstwo jest Naczelnik Wydziału Spraw Obronnych. Podlega on bezpośrednio Dyrektorowi Generalnemu i jest odpowiedzialny za całokształt zadań realizowanych w jednostkach podległych Ministerstwu Edukacji Narodowej oraz koordynuje działalność wszystkich komórek w resorcie edukacji z MON i USOC.

Funkcjonujący od 1 stycznia 1995 r. Wydział Spraw Obronnych z podległymi mu Zespołami Planowania Obronnego i Szkolenia Obronnego Młodzieży realizuje politykę MEN w stosunku do nauczycieli i uczniów. Polityka ta ma swoje korzenie przed okresem transformacji ustrojowej.

Zachodzące w Polsce przemiany społeczne spowodowały odejście od poprzednich (z lat osiemdziesiątych) celów kształcenia młodzieży na wszystkich szczeblach edukacji. Zmianom uległy również cele i treści kształcenia obronnego młodzieży szkolnej. W końcu lat osiemdziesiątych nie w pełni aprobowane były przez społeczeństwo programy przysposobienia obronnego szkół podstawowych i ponadpodstawowych, w których dominowała tematyka wojskowa i indoktrynacja polityczna. Szczególnie negatywnie były odbierane programy przysposobienia obronnego wprowadzone do realizacji w 1986 r. Często też w różnych publikacjach, negatywnie odnoszących się do przysposobienia obronnego, cytowane były treści tego programu. Nie dostrzegano zmian, jakie wprowadzono w tym przedmiocie już w 1987 r. i w kolejnych latach wraz z odejściem od treści „czysto” wojskowych.

Realizując „potrzeby i odczucia” społeczne, wprowadzono dalsze zmiany zarówno w treściach kształcenia obronnego oraz zrezygnowano z elementów celów kształcenia, dotyczących przygotowania ściśle wojskowego młodzieży na tym poziomie kształcenia. Mimo zasadniczych zmian, jakich dokonano w programach przysposobienia obronnego w latach 1990-1991 w dalszym ciągu nie docenia się tego, co wcześniej zrobiono i co w tym przedmiocie dzieje się obecnie.

Zbyt często wykorzystuje się do celów politycznych uprzednio obowiązujące uwarunkowania nie licząc się z możliwościami negatywnych skutków społecznych. Wydaje się, iż koniunkturalna i krótkowzroczna polityka niektórych decydentów, odpowiedzialnych za kształcenie obronne młodzieży szkolnej i akademickiej, doprowadziła do wycofania z uczelni wyższych także kształcenia obronnego. W tym miejscu godzi się podkreślić, że 80% treści kształcenia obronnego studentek i studentów stanowiła pierwsza pomoc medyczna oraz elementy ratownictwa technicznego.

W przedziwny więc sposób z uczelni wyższych wyprowadzono treści kształcenia, które w krajach Europy Zachodniej i Ameryki Północnej doce-

niane są i aprobowane przez tamtejsze społeczeństwa¹³. Wraz z obroną cywilną w wyższych uczelniach zlikwidowano, również kształcenie wojskowe studentów, które celem swoim nawiązywało do wprowadzenia pod koniec lat trzydziestych do polskich szkół wyższych - szkolenia wojskowego studentów. Pierwszym krokiem „pełnego” reformowania przysposobienia obronnego i obrony cywilnej była rezygnacja w szkołach policealnych z pedagogiki obronnej. Zrealizowano to życzenie bez żadnych oporów ze strony odpowiednich władz opiekujących się tym przedmiotem. Wprowadzono radykalne zmiany w szkole podstawowej. Wycofano obowiązkowy przedmiot „Przysposobienie obronne”, zalecając realizację wybranych treści nauczycielom: biologii, fizyki, chemii oraz wychowawcom klasowym. Kilkuletnia praktyka wykazywała, że od chwili wprowadzenia zmian w kształceniu obronnym w szkołach podstawowych sporadycznie realizowane są tematy z obrony cywilnej, a w niektórych województwach nie realizuje się zalecanej tematyki w ogóle.

W wyniku istnienia przysposobienia obronnego, jako obowiązkowego przedmiotu nauczania w szkołach średnich od 1952 r. zgromadzono odpowiedni kapitał środków i stworzono bazę materialno-dydaktyczną w postaci sprzętu, środków dydaktycznych, magazynów broni i sprzętu oraz ośrodków obozowych. W latach osiemdziesiątych na około 3000 szkół średnich podlegających Ministerstwu Edukacji Narodowej w 1200 istniały dobrze zorganizowane i funkcjonalnie urządzone pracownie przedmiotowe, w 620 szkołach klasopracownie, magazyny broni i sprzętu posiadało 2400 szkół. Szkoły miały także około 700 własnych strzelnic i wyposażone były w środki dydaktyczne i odpowiedni sprzęt taki, jak: strzelecki, łączności, chemiczny, topograficzny i sanitarny.

¹³ Por. Krzysztof Zaczyński - Zaczek: Doskonalenie programów kształcenia obronnego. Warszawa 1989, IPS.

Wydano wiele materiałów dydaktycznych dla nauczyciela i podręczników dla ucznia wzbogacających ich wiedzę merytoryczną z zakresu obronności. Stworzenie tak szerokiej bazy dydaktycznej przedmiotu było wynikiem stałej troski o poziom nauczania przedmiotu ze strony dyrekcji szkół, nauczycieli i administracji szkolnej. W wyniku ograniczania liczby godzin nauczania przysposobienia obronnego i wprowadzania zmian programowych, część sprzętu i środków dydaktycznych nie jest wykorzystywana. Zmniejszyła się wyraźnie liczba pracowni i klasopracowni. Likwidacji uległy magazyny broni i sprzętu, wykorzystywanego do prowadzenia zajęć dydaktycznych z zakresu przysposobienia obronnego.

Obecnie w szkołach ponadpodstawowych realizuje się program z zakresu przysposobienia obronnego w wymiarze jednej godziny tygodniowo w klasie I i II /łączny czas wynosi 76 godzin w ciągu roku szkolnego. Realizowane programy w swoich założeniach służyć mają:

A. W szkołach podstawowych:

⇒ przyswojeniu przez uczniów ogólnej wiedzy z zakresu indywidualnej samoobrony, zasad ochrony przeciwpożarowej oraz zachowania się w sytuacjach wymagających udzielenia pomocy innej osobie, opanowaniu przez uczniów podstawowych umiejętności działania w sytuacjach zagrożenia życia własnego i innych osób, rozróżniania sygnałów alarmowych OC i postępowania po ich ogłoszeniu oraz sposobów gaszenia zarzewia ognia, kształtowaniu i pogłębianiu społecznych postaw gotowości do udzielania pomocy poszkodowanym.

B. W szkołach ponadpodstawowych:

⇒ poznaniu przez uczniów ogólnej wiedzy obejmującej: międzynarodowe akty prawne dotyczące obrony ludności i dóbr kultury w czasie pokoju i wojny, formy spełnienia powinności obywatelskiej na rzecz obronności państwa, zasady i sposoby powszechnej samoobrony ludności oraz skut-

kami zagrożeń czasu pokoju i wojny, zasady prowadzenia akcji ratunkowej w rejonie porażenia.

- ⇒kształceniu ich umiejętności w: posługiwaniu się etatowymi i zastępczymi środkami ochrony przed skażeniami, zachowaniu się podczas ewakuacji z terenu zagrożonego, wykonywaniu częściowych zabiegów sanitarnych i specjalnych, posługiwaniu się przyrządami rozpoznawania skażeń, posługiwaniu się podręcznymi środkami przeciwpożarowymi, udzielaniu samopomocy i pierwszej pomocy poszkodowanym, kierowaniu małym zespołem obrony cywilnej
- ⇒kształtowaniu u uczniów: poczucia odpowiedzialności za bezpieczeństwo ojczyzny i przekonania o słuszności oraz konieczności przyswajania wiedzy i umiejętności z obrony cywilnej, gotowości do udzielenia pomocy poszkodowanym.

Zasadniczym celem nauczania przysposobienia obronnego w szkołach ponadpodstawowych jest przygotowanie młodzieży do indywidualnej i zespołowej samoobrony przed skutkami zagrożeń czasu pokoju i wojny oraz kierowanie małymi zespołami obrony cywilnej.

Przeprowadzona ogólna analiza programów przysposobienia wojskowego i przysposobienia obronnego, które obowiązywały w latach 1952-1990 w szkołach ponadpodstawowych, pod względem częstotliwości zmian, wskazuje iż były one wprowadzane 24 razy. W tym całkowite zmiany programów wprowadzono 17 razy, a drobne modyfikacje i uzupełnienia 7 razy. Taka częstotliwość dokonywanych zmian świadczy o niestabilności treści kształcenia obronnego oraz o braku jego koordynacji z systemem edukacji obronnej społeczeństwa w ogóle. Panujący przez dłuższy okres taki stan rzeczy może wpłynąć ujemnie na kształtowanie świadomości obronnej młodzieży i całego społeczeństwa. Potwierdzeniem tej tezy mogą być wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród młodzieży w lipcu 1996 r. przez dr.T. Siudę. Celem badań było poznanie opinii młodzieży dotyczącej edukacji i świadomo-

ści obronnej społeczeństwa. Badania przeprowadzono 4 lipca 1996 r. Na obozie szkoleniowo-wypoczynkowym w Wiśle zorganizowanym przez Kuratorium Oświaty w Bielsku Białej. Badaniem objęto 153 osoby, w tym 106 dziewcząt i 47 chłopców. Była to młodzież po ukończeniu pierwszej klasy szkoły ponadpodstawowej. Podstawową metodą badań była ankieta zawierająca trzy pytania otwarte /problemowe/, a mianowicie:

1. Co rozumiem pod pojęciem „Edukacja obronna społeczeństwa”?
2. Jak oceniasz stan świadomości obronnej społeczeństwa?
3. Co należałoby zrobić, żeby problemy edukacji obronnej w Polsce były należycie docenione?

W świetle przeprowadzonych badań nasuwają się następujące wnioski:

1. Prowadzone w szkołach zajęcia z przysposobienia obronnego powinny być bardziej urozmaicone, praktyczne i kształtujące umiejętności udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej;
2. Należałoby dążyć do bardziej skutecznego kształtowania u młodzieży a także u dorosłych:
 - ⇒ poczucia współodpowiedzialności za bezpieczeństwo ojczyzny i przekonanie o słuszności oraz konieczności przyswojenia wiedzy i umiejętności z obrony cywilnej.
 - ⇒ gotowości do udzielania pomocy poszkodowanym.
3. Środki masowego przekazu powinny w większym stopniu włączyć się w ogólny nurt kształtowania świadomości obronnej społeczeństwa.
4. Upowszechnić kształcenie obronne przez wprowadzenie przysposobienia obronnego jako obowiązkowego przedmiotu nauczania do szkół podstawowych.

Niezwykle efektywne w procesie edukacji obronnej młodzieży były organizowane do 1989 r. przez kuratoria oświaty, młodzieżowe obozy. Miały one charakter czynnego wypoczynku, ukierunkowanego na przygotowanie przedmiotowe, zintegrowane z działalnością ideowo-wychowawczą i atrak-

cyjnymi formami wypoczynku sportowo-rekreacyjnego . Cele kształcenia i wychowania oraz wypoczynku określone zostały w zarządzeniu ministra¹⁴ oraz w programie obozu¹⁵. Głównym celem obozów było przygotowanie uczniów do pełnienia funkcji pomocników nauczyciela PO na zajęciach w szkole oraz zapewnienie uczestnikom warunków do rozwoju fizycznego i psychicznego. Co roku na obozach tych szkolono ponad 17.000 uczniów . W związku z ograniczeniem liczby godzin nauczania przysposobienia obronnego w szkołach średnich , zrezygnowano z tej formy szkolenia obozowego.

Obecnie organizowane obozy przysposobienia obronnego mają charakter czynnego wypoczynku młodzieży szkolnej i ukierunkowane są na pogłębienie teoretycznych wiadomości i praktycznych umiejętności, zintegrowane z atrakcyjnymi formami wypoczynku sportowo-rekreacyjnego. Zasadniczym celem obozów jest uzyskanie przez młodzież szkół ponadpodstawowych tytułów, kwalifikacji oraz uprawnień w różnych specjalnościach jak również zapewnienia uczestnikom optymalnych warunków do rozwoju fizycznego i psychicznego.

Szczegółowe cele kształcenia i wychowania oraz wypoczynku na obozach przysposobienia obronnego określa program obozu¹⁶. W 1996 r. tylko 27 kuratoriów oświaty zorganizowało obozy , na których przeszkolono około 5000 uczniów. Ograniczenia środków finansowych na obozy i imprezy sportowo-obronne zarówno w kuratoriach jak i w ministerstwie nie pozwalają obecnie na zwiększenie liczebności młodzieży szkolonej na obozach. Na przykład w budżecie Ministerstwa Edukacji Narodowej na organizację obozów przysposobienia obronnego i imprezy sportowo-obronne w 1995 r. za-

¹⁴ Por. Zarządzenie Nr 8/78 Min. Ośw. i Wych. w sprawie organizacji obozów szkoleniowo-wypoczynkowych przysposobienia obronnego. MOiW. Warszawa 1978 r.

¹⁵ Program letniego obozu pomocników nauczycieli PO szkół ponadpodstawowych. MOiW. Warszawa 1987 r.

¹⁶ Por. Program letniego obozu PO dla młodzieży szkół ponadpodstawowych. MEN. Warszawa 1990.

gwarantowano kwotę 263.000 zł, a na 1996 tylko 215.000 zł tzn. około 20% mniej.

3.3. Znaczenie dydaktyki w systemie szkolenia na szczeblu samorządowym

Podstawowym celem szkolenia realizowanego na szczeblu województwa jest:

- przygotowanie kadry kierowniczej i pracowników aparatu wykonawczego do organizowania i kierowania zadaniami z zakresu OC na szczeblu wojewódzkim.
- doskonalenie pracowników w zakresie działalności dydaktycznej przygotowującej ludność do samoobrony.

Szkolenie organizuje się w formie zajęć teoretycznych i praktycznych, zwłaszcza ćwiczeń (gry decyzyjne, treningi lub ćwiczenia kierowniczo-sztabowe) przygotowujących do indywidualnego i zespołowego działania w zakresie kierowania realizacją zadań OC w województwie. W pierwszym roku (cykl pięcioletni) przeszkala się zespół kierowania z całości problemów realizacji zadań OC w województwie. W kolejnych latach tematyka szkolenia, czas i zakres ustalane są stosownie do specyfiki i potrzeb województwa.

Program szkolenia zespołu kierowania obroną cywilną województwa obejmuje między innymi następujące zagadnienia:

- Zadania obrony cywilnej w systemie obronnym państwa.
- Podstawy prawne, skład, zasady powoływania i funkcjonowania oraz obowiązki osób z zespołu kierowania OC województwa.
- Planowanie i realizację zadań OC w województwie.
- Ochronę ludności przed skutkami awarii, katastrof i klęsk żywiołowych oraz działaniem środków rażenia, w okresie pokoju i wojny.
- Ochronę zakładów pracy i urządzeń użyteczności publicznej.

- Współdziałanie organów kierowania i sił obrony cywilnej województwa z innymi organami w zakresie zwalczania skutków awarii, katastrof i klęsk żywiołowych.
- Organizację i prowadzenie akcji ratunkowej w rejonach awarii, katastrof, porażen i klęsk żywiołowych.

Organizatorem szkolenia dla organów kierowania, pracowników aparatu wykonawczego oraz sił OC województwa jest szef obrony cywilnej województwa - wojewoda. W szkoleniu udział biorą:

- kadra kierownicza i pracownicy aparatu wykonawczego urzędu wojewódzkiego oraz szefowie obrony cywilnej gmin;
- pracownicy merytoryczni zatrudnieni w terenowych inspektoratach OC oraz na stanowiskach do spraw obronnych w urzędach gminy;
- osoby pełniące kierownicze funkcje w formacjach OC (komendanci formacji);
- stany osobowe jednostek organizacyjnych systemu wykrywania i alarmowania szczebla wojewódzkiego i rejonowego.

Kadra kierownicza, pracownicy aparatu wykonawczego urzędu wojewódzkiego oraz szefowie obrony cywilnej gmin szkolą się w ramach ogólnobronnych zajęć zbiorowych oraz ćwiczeń OC. Natomiast pracownicy merytoryczni zatrudnieni w terenowych inspektoratach OC oraz na stanowiskach do spraw obronnych w urzędach gminy szkoleni są raz na 5 lat w międzywojewódzkich ośrodkach szkolenia OC na tygodniowych kursach podstawowych, przygotowujących do wykonywania zadań OC na zajmowanych stanowiskach służbowych. Z kolei osoby pełniące kierownicze funkcje w formacjach OC - komendanci formacji szkoleni są na kursach podstawowych (raz na 5 lat jeden tydzień) w międzywojewódzkich (wojewódzkich) ośrodkach szkolenia OC w zakresie umiejętności kierowania realizacją zadań OC przez

podległe im stany osobowe.¹⁷ Organizatorem tego szkolenia jest szef Wojewódzkiego Inspektoratu OC. Inny element szkolenia w obronie cywilnej na szczeblu województwa - stany osobowe jednostek organizacyjnych systemu wykrywania i alarmowania przygotowuje się bezpośrednio po nadaniu przydziału organizacyjno-mobilizacyjnego na kursie podstawowym w miejscu ich pracy lub w międzywojewódzkich (wojewódzkich) ośrodkach szkolenia OC. Organizatorem ich szkolenia jest szef WIOC. Szkolenie doskonalące tych jednostek odbywa się w ramach treningów i ćwiczeń.

Ogólnym celem szkolenia organizowanego w gminie jest przygotowanie zespołu kierowania obroną cywilną gminy, zespołu do spraw przygotowania i przeprowadzenia ewakuacji (przyjęcia) ludności, terenowych formacji obrony cywilnej oraz elementów systemu wykrywania i alarmowania, do realizacji zadań obrony cywilnej na terenie gminy, we współdziałaniu z innymi siłami niosącymi pomoc poszkodowanej ludności lub likwidacji skutków innych zdarzeń.

Szkoleniem obejmuje się: zespół kierowania obroną cywilną gminy, zespół do spraw przygotowania i przeprowadzenia ewakuacji lub przyjęcia ludności, terenowe formacje obrony cywilnej, elementy systemu wykrywania i alarmowania. Organizatorem szkolenia jest szef obrony cywilnej gminy (wójt, burmistrz, prezydent miasta).

Zespół kierowania obroną cywilną gminy szkolony jest w ramach wyodrębnionego szkolenia wewnętrznego i ćwiczeń organizowanych przez szefa obrony cywilnej gminy (gry decyzyjne, treningi sztabowe i inne). Mogą też brać udział w ćwiczeniach organizowanych przez szczebel nadrzędny OC.

Cele i treści szkolenia pozwalają na teoretyczne i praktyczne przygotowanie jego członków do indywidualnego i zespołowego działania na rzecz realizacji zadań obrony cywilnej w gminie. Zespół kierowania obroną zazna-

¹⁷ Pozytywnym zjawiskiem w tej grupie szkoleniowej jest organizowanie go w oparciu o bazę Międzywojewódzkich Ośrodków Szkolenia Obrony Cywilnej /w Gdańsku, Białymstoku, Wrocławiu, Jeleniej Górze i

jamia się z usytuowaniem OC gminy w systemie obronnym państwa, jej zadaniami ogólnymi i specyficznymi wynikającymi z oceny zagrożeń w okresie pokoju i wojny. Poznaje on też ogólne zasady planowania i realizacji zadań OC, zasady realizacji świadczeń na rzecz obronności (w tym na rzecz OC). Poszczególni funkcyjni zaznajamiają się z obowiązkami indywidualnymi i całego zespołu; opanowują praktyczne umiejętności kierowania obroną cywilną w gminie w różnych sytuacjach czasu pokoju, narastania zagrożenia i wojny (w tym na terenach objętych działaniami wojsk lub czasowo zajętych przez przeciwnika). Uczą się też przygotowywać dane do decyzji szefa OC, ze szczególnym uwzględnieniem akcji ratunkowej. Zespół przygotowuje się ponadto do kierowania akcją ratunkową w potencjalnych rejonach porażenia oraz do współdziałania w zwalczaniu skutków awarii, katastrof i klęsk żywiołowych. Niezbywalna jest też znajomość zasad materiałowo-technicznego i finansowego zabezpieczenia realizacji zadań OC w gminie.

3.4. Edukacja obronna żołnierzy zasadniczej służby wojskowej

Edukacja obronna żołnierzy zasadniczej służby wojskowej rozpoczyna się z chwilą przekroczenia przez „poborowego” bramy koszar /jednostki wojskowej/. Prowadzona jest ona według jednolitych i ściśle powiązanych - w aspekcie merytorycznym ciągłości nauczania - programów szkolenia. Programy te stanowią model określający sposób realizacji przedsięwzięć szkoleniowych i mają na celu przygotowanie żołnierzy do wykonywania zadań specjalistycznych na zajmowanych stanowiskach, jak również zgrania pododdziałów.

Programy szkolenia skorelowane są z przygotowaniem podoficerów i młodszych specjalistów wojskowych, w ośrodkach szkolenia /centralnych

bądź okręgowych/. Szkolenie ich jest organizowane w cyklu 6-cio, 3-miesięcznych /aktualnie wprowadza się 4-ro i 3-miesięczny cykl szkolenia/ - zależności od specjalności. Absolwentów szkół podoficerskich i ośrodków szkolenia młodszych specjalistów wciela się bezpośrednio do pododdziałów liniowych - włączając ich w szkolenie programowe pododdziałów.

Najważniejszym etapem w przygotowaniu wojsk do działania zgodnie z przeznaczeniem - edukacji obronnej - jest szkolenie praktyczne na poligonie. Decyduje ono bowiem o osiągnięciu zdolności do prowadzenia walki w każdych warunkach terenowych i atmosferycznych. Prowadzi się je w dwóch etapach - łącznie w cyklu szkoleniowym około 30 dni /dla każdego pododdziału/. Etap pierwszy obejmuje szkolenie i ćwiczenia zgrzywające prowadzone metodą zgrupowań specjalistycznych poszczególnych rodzajów wojsk, np. piechoty, czołgów, artylerii, saperów. W tym etapie szkolenia organizuje się ćwiczenia taktyczne plutonu /kompanii/ z obowiązkowym udziałem specjalistów tego szczebla, przygotowywanych na zgrupowaniach specjalistycznych. W drugim natomiast realizuje się szkolenie i taktyczne ćwiczenia kompleksowe oraz ćwiczenia zgrzywające poszczególne systemy i rodzaje zabezpieczenia działań bojowych na szczeblu batalionu bądź brygady /pułku/.

W systemie edukacji obronnej sił zbrojnych niezmiernie ważną rolę odgrywa podsystem edukacji obronnej rezerw osobowych. Wyróżnić można |w nim dwa główne elementy, tj.: przygotowanie kadry rezerwy oraz przeszkalanie żołnierzy rezerwy.

Odnosnie kadry rezerwy zasadnicze źródło pozyskiwania ich - w szczególności kadr dowódczych oraz służb logistycznych - stanowią absolwenci wyższych uczelni cywilnych po odbytym przeszkoleniu w ośrodkach w ramach tzw. SPR-ów oraz krótkotrwałej praktyce w jednostkach liniowych. Pomocnicze niejako źródło stanowią żołnierze zawodowi zwolnieni wcześniej ze służby lub żołnierze kontraktowi /po wygaśnięciu kon-

traktu/. Źródło wyszkolonych rezerw podoficerskich i szeregowych stanowią żołnierze zasadniczej służby wojskowej - po jej odbyciu.

Edukacja obronna rezerw osobowych organizowana jest i prowadzona według odrębnych zasad. Przyjęto generalnie system cyklicznego przeszkalanania kadry rezerwy /głównie dowódczej/ w ramach kilkudniowych ćwiczeń - kursów - w celu doskonalenia jej umiejętności niezbędnych na przewidzianych na czas „W” stanowiskach służbowych. W podobny też sposób szkolą się żołnierze rezerwy /szeregowi bądź podoficerowie/ przewidziani na stanowiska decydujące o zdolności bojowej pododdziałów /dowódcy drużyn i załóg, działonowi operatorzy, itp./. W ciągu cyklu 5-letniego żołnierze posiadający wyżej wymienione specjalności powoływani są na ćwiczenia-kursy 2-3 razy. Raz na 5 lat, a w wyjątkowych przypadkach dwa razy, są prowadzone krótkotrwałe ćwiczenia w składzie etatowych pododdziałów /batalionów/ w wymiarze od 2 do 30 dni. W ich ramach organizowane są ćwiczenia wyższego szczebla /pułkowe - brygadowe, bądź dywizyjne/. W zależności od potrzeb /np.: wprowadzenie na wyposażenie jednostki nowego rodzaju uzbrojenia lub techniki wojskowej, jak również ze względu na brak w zasobach określonych specjalistów wśród rezerwistów/, w ramach krótkotrwałych ćwiczeń organizowane jest przekwalifikowanie rezerwistów na nową technikę lub do deficytowych specjalności wojskowych.

Najwyższą formą, a zarazem sprawdzianem przygotowania z zakresu obronności jest udział dowództw, sztabów w ćwiczeniach z udziałem wojsk, jak również ćwiczenia mobilizacyjne.

W okresie kilku ostatnich lat system edukacji obronnej był systematycznie udoskonalany, jako reperkusja zmian strukturalno-organizacyjnych zachodzących w Siłach Zbrojnych RP, a głównie na skutek zmian poglądów co do przeznaczenia wojska - w myśl ustaleń „Doktryny Obronnej” - tj. prowadzenia działań obronnych na terytorium własnego kraju. Modyfikacja systemu wynikała ściśle z potrzeby oszczędnej edukacji /szkolenia wojsk/,

jako że nakłady z budżetu Państwa w warunkach transformacji gospodarki były z roku na rok ograniczone

Główną ideą modyfikacji systemu edukacji obronnej było i jest nadal zmniejszenie kosztów tego procesu, przy zwiększonej jego efektywności. Stąd też rozważane jest wprowadzenie niebawem skróconej 12-miesięcznej zasadniczej służby wojskowej /czyli w krótszym czasie osiągnąć ten sam efekt końcowy/. W warunkach planowanego skrócenia zasadniczej służby wojskowej, utrzymanie niezbędnego poziomu zdolności bojowej wiązać się będzie z koniecznością przeniesienia punktu ciężkości edukacji na kadre zawodową akcentując jej przygotowanie głównie do działania w czasie wojny - zgodnie z przeznaczeniem. Ponadto dużą wagę kłaść się będzie na profesjonalizację najniższych szczebli dowodzenia poprzez obsadę stanowisk dowódczych i instruktorskich żołnierzami zasadniczej służby wojskowej pełnionej nadterminowo.

ZAKOŃCZENIE

Poznanie istniejącego stanu rzeczy w zakresie działalności dydaktycznej humanistyki wojskowej na rzecz edukacji obronnej społeczeństwa, formułowanie uogólnień i postulatów optymalizacyjnych, a także próby określenia konkretnych rozwiązań metodycznych stosowanych z powodzeniem w procesie dydaktycznym może stanowić podstawę dalszych prac teoretycznych i zabiegów modernizacyjnych.

Nagromadzenie różnorodnych koncepcji i założeń dydaktycznych stosowanych w zróżnicowanych formach kształcenia (studia dyplomowe, kształcenie podyplomowe, doskonalenie kursowe) potwierdza, że wypracowane raz rozwiązania należy ustawicznie doskonalić i różnicować przede wszystkim ze względu na adresatów oddziaływań dydaktycznych oraz rodzaje treści kształcenia.

Na podstawie przedstawionego materiału badawczego można sformułować tezę, że rola i dorobek dydaktyczny humanistyki wojskowej w wychowaniu obronnym społeczeństwa wykracza poza działalność dydaktyczną w środowisku wojskowym. Najlepszym tego przykładem jest obecność humanistyki wojskowej w kształceniu kadr administracji państwowej i samorządowej – uczestników Wyższych Kursów Obronnych.

Gruntownym przeobrażeniom uległy cele i metody kształcenia obronnego. Akcentuje się podmiotowość studentów co wyraża się między innymi w większym udziale metod problemowych, a rezygnuje się do niezbędnego minimum z wykładów. Także i same wykłady są tak konstruowane aby uczący się mieli możliwość czynnego w nich udziału. W szerokim zakresie stosowane są zajęcia praktyczne skłaniające do wymiany poglądów między samymi uczestnikami procesu kształcenia.

Przemianom metodyki prowadzenia procesu dydaktycznego nieodłącznie towarzyszą starania o wzbogacanie bazy dydaktycznej (dostosowanie pomieszczeń dydaktycznych do wymogów efektywnej pracy

dydaktycznej, zakupy nowoczesnego sprzętu między innymi umożliwiającego prezentację multimedialną treści kształcenia oraz materiały dydaktyczne w postaci podręczników, skryptów, filmów, slajdów itp.). Wojskowi nauczyciele akademicy systematycznie doskonalą swoje umiejętności dydaktyczne w posługiwaniu się nowoczesnym sprzętem dydaktycznym (prezentacje wielkoformatowe, testy komputerowe itp.)

Dorobek dydaktyczny humanistyki wojskowej, wzbogacanie treści kształcenia, przemiany w programach kształcenia wychodzą na przeciw zapotrzebowaniu społecznemu środowiska wojskowego i cywilnego wyrażającego się w nowym rozumieniu potrzeb edukacji obronnej – jej aspektów militarnych i pozamilitarnych.

BIBLIOGRAFIA

1. Uchwała nr 72 Rady Ministrów z dnia 4 października 1994 r. w sprawie szkolenia obronnego kadr kierowniczych administracji publicznej /MP Nr 56, poz.482/.
2. Zaczyński – Zaczek K., Doskonalenie programów kształcenia obronnego. Warszawa 1989.
3. Program letniego obozu PO dla młodzieży szkół ponadpodstawowych. Warszawa 1990.
4. Dela F., Najwyższy czas budować nowe. Wystąpienie na naradzie z szefami wojewódzkich inspektoratów OC. Warszawa 1997.
5. Nowak S., Studia z metodologii nauk społecznych. Warszawa 1981.
6. Wiśniewski E., Metodyka wojskowych badań naukowych. Warszawa 1988.
7. Pieter J., Zarys metodologii pracy naukowej. Warszawa 1975.
8. Słownik z zakresu bezpieczeństwa narodowego. Warszawa 1996.
9. Encyklopedia Pedagogiczna (red. W.Pomykała). Warszawa 1993.
10. Suchodolski B., Pedagogika jako nauka o człowieku, „Ruch Pedagogiczny” 1980, nr 180.
11. Edukacja dla bezpieczeństwa. Materiały z konferencji naukowej 1994 pod red. R.Stępnia. Warszawa 1994.
12. Kunikowski J., Dowódcze i wychowawcze przygotowanie w systemie obronnym RP. Warszawa 1995.
13. Rudnicki B., Tradycje edukacji obronnej w Polsce. „Przysposobienie obronne w szkole”. Nr 4, z 1994 r.

